

FRITT ELLER GRATIS?

Den digitala bokens framtid

Fritt eller gratis?

Den digitala bokens framtid

Rapporten kan beställas från:

Svenska Förläggare AB

Drottninggatan 97

113 60 STOCKHOLM

tel 08-736 19 40

info@forlaggare.se

© Författarna och Svenska Förläggareföreningen

REDAKTION Redaktörspoolen Ann Pålsson AB

GRAFISK FORM Majbritt Hagdahl

TRYCKT HOS Linderoths Tryckeri i Vingåker 2013

Stockholm juni 2013

ISBN 978-91-976730-7-5

INNEHÅLL

Författare 4

Förord 5

Vad är en (digital) bok? 7

Per Strömbäck

Bokens vägar till läsaren 11

Per Strömbäck

Upphovsrätten, yttrande- och informationsfriheten 17

Jan Rosén

Illegalt publicerade e-böcker och ljudböcker 20

Pia Janné Nyberg

Rättighetsalliansens undersökning 21

Anders Nilsson & Sara Lindbäck

Upphovsrätten och politiken 26

Per Strömbäck

Vad krävs för att den digitala marknaden för böcker ska kunna fungera? 29

Pia Janné Nyberg

FÖRFATTARE

Pia Janné Nyberg jurist, Svenska Förläggareföreningen

Per Strömbäck debattör och författare

Jan Rosén professor, Stockholms Universitet

Sara Lindbäck jurist, Rättighetsalliansen

Anders Nilsson teknisk expert, Rättighetsalliansen

Förord

Boken har tagit sina första steg in i den digitala världen. Film och musik har gått före och är nu igenom den digitala omvälvningen, medan boken bara är i början av sin digitala resa. Trots att det är över ett decennium sedan den första e-boken gavs ut – en följetong av Stephen King – och ljudböcker funnits i våra lurar länge, så har boken det stora digitala genombrottet framför sig. I den anglosaxiska världen är e-boken det mest sålda utgivningsformatet. Det visar på en enorm potential. För den svenska bokbranschen är det nödvändigt att närmare undersöka digitala böckers förutsättningar här i landet. Främst är det tre aspekter som vi bör diskutera: momsnivån, e-boksutlån på bibliotek och upphovsrätten. I den rapport du nu håller i handen står främst upphovsrätten och dess motsats piratverksamhet i fokus. Övriga frågor berörs endast mer översiktligt.

Den digitala bokutgivningen innebär utmaningar för bokförlagen av ett helt annat slag än de traditionellt sett varit vana vid. Den digitala bokfilen är tekniskt sett densamma oavsett om den tillgängliggjorts på ett fysiskt medium, om den laddas ned för att sparas under viss tid eller är strömmande. Ändå beläggs de senare två formaten med 25 procent moms. Alla andra bokformat har som bekant 6 procent moms. Detta faktum påverkar naturligtvis konsumentpriset och utgör ett uppenbart bekymmer för bokbranschen. Argumenten för att även nedladdningsbara och strömmande böcker ska ha reducerad moms är många och självklara. På föreningens hemsida www.forlaggare.se finns ytterligare information kring den frågan att tillgå.

En annan viktig fråga för förlagen är bibliotekens inköp och utlån av e-böcker. Endast 10–15 procent av alla e-böcker som säljs till konsumenterna säljs till fullt konsumentpris. Bibliotekens andel av inköpen och utlåningen är 85–90 procent. Problemet här är biblioteksutlåningens stora dominans kombinerat med den lilla intäkt den bidrar med. Ekonomiskt sett går inte ”biblioteksaffären” ihop för vare sig författare eller förlag. I rapporten *Biblioteken och bokmarknaden – från folkskola till e-böcker*¹ beskrivs bibliotekens traditionella roll i relation till e-böckerna.

För de svenska bokförlagen är respekten för upphovsrätten central. Utan upphovsrätten kan inte förlagen investera i bokutgivning. Att författarnas upphovsrätt under reglerade former kan övergå till förlagen för exploatering gör det möjligt att investera i utgivningen.

Det är dock uppenbart att respekten för upphovsrätten svajar. Såväl ljudböcker som e-böcker är utsatta för illegal publicering, det visar den undersökning som vi presenterar här. Detta faktum gör investering i digitala böcker osäker och något som inte alla författare och förlag vare sig kan eller vill göra. Vad händer då med yttrandefriheten? Innebär illegal hantering av digitala böcker att yttrandefriheten begränsas? Professor Jan Rosén beskriver i kapitlet *Upphovsrätten, yttrande- och informationsfriheten* hur upphovsrätt och yttrandefrihet hänger ihop och hur viktiga dessa grundläggande rättigheter är för vår demokrati.

Det behövs smidiga tekniska lösningar för att läsning av e-böcker, och därmed

¹ Rapport från Svenska Förläggareföreningen december 2012, www.forlaggare.se.

försäljning och utlåning, ska ta fart. Några få starka globala aktörer driver framgångsrikt på utvecklingen i delar av världen. I Europa är bilden mer splittrad. Den praktiska möjligheten att läsa e-böcker är också en förutsättning för den digitala bokens genombrott. Per Strömbäck berör detta i kapitlet *Bokens vägar till läsaren*. Där beskriver han också hur den moderna bokens ”näringskedja” ser ut, från författare till läsare.

Pia Janné Nyberg beskriver var upphovsrätten står idag, hur skyddet för upphovsmännens verk både utvecklats och beskurits, och vad man kan tro om framtiden härvidlag.

Några väsentliga slutsatser kan dras av den här rapporten: att upphovsrätten fortsatt är viktig, kanske viktigare än någonsin; att politikerna har en central roll när det gäller attityden till upphovsrätt och därmed yttrandefrihet; att internetoperatörerna måste ta ansvar för vad som pågår i deras nät och stävja brottslig verksamhet. Först så kan vi i praktiken få en fungerande digital bokmarknad som tar tillvara den digitala bokens potential, vilket gör det möjligt för aktörerna på bokmarknaden att verka under rimliga villkor och bidrar till att alla i samhället får samma demokratiska möjlighet att läsa på ett nytt sätt.

Stockholm i juni 2013

Eva Bonnier
Ordförande

Kristina Ahlinder
Direktör

Vad är en (digital) bok?

Per Strömbäck

Det finns en fundamental och närmast banal skillnad mellan boken och andra typer av mediettryck som film och inspelad musik. Där de senare kräver någon apparat – TV, biograf, stereoanläggning, mp3-spelare, mobiltelefon – för att man ska kunna ta del av innehållet, är boken omedelbart tillgänglig. Öppna den och börja läsa! Den digitala boken måste däremot ta omvägen över en maskin.

Den digitala boken har två huvudsakliga format: ljudbok och e-bok. Dessa bägge utgör på var sitt sätt digitala representationer av boken som produkt och är kommersiellt intressanta för branschen, eftersom det går att ta betalt för dem. Av samma skäl är de intressanta för pirattjänster, som bygger sin verksamhet på att sprida andras material utan att dela med sig av eventuella intäkter (från till exempel annonser). Men digital spridning påverkar också boken som fenomen och ställer frågan om vad en bok är. Utöver ljud- och e-böcker finns många slags digitalt skrivande och läsande. Förstås sådant som e-post, sociala medier och forum som inte är lämpliga för utgivning, men också mycket som historiskt ofta haft bokformat: recept, motionstips, trädgårdsodling, pyssel- och hobbyverksamhet, rekord och annan enklare fakta, livsstil, inredning, opinionsbildning och mycket annat. Allt detta finns förstås alltså i inbundna böcker, liksom i tidningar och tidskrifter av olika slag, men det är områden som förr genererat viktiga intäkter till förlagen och där tonvikten idag flyttas från bok till nät, vilket medför att förlagens intäkter minskar.

Det är en helt legitim utveckling som drivs av nya tekniska möjligheter och förändrade publikvanor (i motsats till olaglig spridning i form av upphovsrättsintrång). Samtidigt blir den utvecklingen en illustration av hur boken som artefakt utmanas. Det som har varit tydligt avgränsat blir i den digitala sfären otydligt i konturerna. Distributionsformen påverkar innehållet, förändrar det. Äldre format för att distribuera text, som runstenar och pergamentrullar, hade annat slags innehåll än dagens böcker. En receptsajt på nätet är annorlunda än en kokbok: kokboken har gärna en tydlig avsändare som en person medan receptsajten har mycket bättre sökfunktioner; ingrediensers mängd, volym och vikt kan automatiskt anpassas till antalet portioner och nya recept kan läggas till. Ett annat tydligt exempel är uppslagsverkens resa från Nationalencyklopedin, via nittioalets multimedia-lexikon på cd-rom, till dagens Wikipedia.

Visst har både kokboken och det inbundna uppslagsverket många mervärden gentemot sina digitala motsvarigheter: kokboken får med åren patina av såsfläckar, anteckningar och hundöron, uppslagsverket pryder sin plats i hyllan. En tryckt bok kan man också låna ut till grannen. Men detta är just exempel på mervärden och de digitala formaten erbjuder andra mervärden (de kommer med omedelbar leverans, tar ingen plats, är lätta att söka i med mera). Innehållet är likartat men ändras av formatet. Den tryckta boken låser fast texten och bilderna, det digitala är föränderligt.

Med den digitala formen ändras också läsarnas roll. Läsarna blir användare och medskapare, som kan sprida, ändra, lägga till och omskapa innehållet. I exemplet

med receptsajten kan användarna lägga till egna recept, kommentera andras, recensera maträtter, ge rekommendationer. Wikipedia bygger som bekant på att läsarna skapar innehållet, lägger till nya uppslagsord och redigerar befintliga. I princip alla sorters digitalt innehåll uppvisar fenomenet att användarna skapar och skapar om. Mobiltelefonernas kameror har möjliggjort sociala nätverk som Instagram och Vine där användarna publicerar foton och videofilmer som andra kommenterar och sprider vidare. Youtube har en kombination av intrångsgörande material (film och TV-serier) och omtvistat och legitimt användarskapat material (musikvideor och remixar). Avseende det olovliga materialet visar Youtube samma ambivalens som exempelvis telebolagen när det gäller att skydda upphovsmännens rättigheter: man ser sig inte som ansvarig för vad användarna laddar upp, men vill heller inte förmedla kontakt till användarna. I detta finns också en konflikt mellan motstående ekonomiska intressen: att skapa respektive sprida bygger ofta affärsmässigt på exklusivitet respektive tillgänglighet.

Tjäna pengar på det andra skapat

Ur rättighetsägarnas perspektiv är detta att tjäna pengar på det andra skapat, utan att dela med sig av intäkterna och utan att agera mot intrång, ingen större skillnad gentemot renodlade pirattjänster. I jämförelse med hur bokens roll förändras av digital distribution och publikens medskapande, är dock Youtube en illustration av hur fundamental den förändringen är. Människors egna filmer ersätter inte långfilm och TV-serier; de kompletterar men utgör en snabbt växande del av tittandet.

Som mottendens återskapar några av de här plattformarna strukturer från traditionella medier. Youtube, till exempel, tar ett visst utgivaransvar genom att inte distribuera pornografi. I Wikipedias fall redigerar 2 procent av användarna 75 procent av innehållet² och bildar därmed en spontant organiserad redaktionskommitté, inte så olik dem som brukat redigera tryckta uppslagsverk.

När bokens innehåll blir digitalt är det inte enbart användarna som påverkar det, utan också maskinerna. 2004 annonserade Google sin ambition att skanna all världens böcker till digital form, spara dem i en gigantisk databas och göra texten digitalt läsbar. Man bedömer att det finns totalt drygt 100 miljoner boktitlar och våren 2013 har 30 miljoner skannats³. Dessa texter är därmed digitalt sökbara och i princip läsbara via digitala kanaler. De kan i teorin förändras, redigeras och stöpas om, och sammantaget utgör de en gigantisk språkdatabas som kan användas för sådant som att utveckla algoritmöversättning och datorers läsförståelse, liksom för olika statistiska mätningar (Ngram Viewer, till exempel, är en tjänst som visar hur vanliga ord har varit i litteraturen genom åren).

Skanningsprojektet har mött hård kritik från förlag och författare som hävdar

² Lisa Ehlin "Den flyktiga användaren" ur antologin *Myten om internet* red. Snickars, Strömbäck (Volante 2012)

³ Wikipedia

att Google bryter mot upphovsrätten när de digitaliserar böcker utan tillstånd från upphovsmännen. I flera länder – däribland USA, Kina, Frankrike och Tyskland – har tvisterna kring Google Books hamnat i domstol, vilket tvingat Google att på olika sätt begränsa tillgänglighörandet och även betala omfattande belopp till rättighetsägare.

Oavsett det juridiska står det klart att boken i sig förändras av att digitaliseras. Den amerikanske teknikfilosofen Kevin Kelly beskrev det i *New York Times* i maj 2006 som att alla böcker länkas samman till en enda; de tydliga gränserna mellan enskilda böcker löses upp och ersätts av en gigantisk databas inte olik world wide web, där texten ständigt förändras, kommenteras, uppdateras, blir sökbar och kan bearbetas. Världens enda bok!

Bokvärlden står på tröskeln till ett fungerande ekonomiskt ekosystem för digitala böcker. Två diskurser dominerar: boken som bok och boken som text. Om boken är en bok, så är den en produkt som kan paketeras i olika format och säljas, men dess innehåll är intakt. Den kan uppträda som digitala filer i form av e-böcker och ljudböcker. Den fysiska distributionens villkor förs över till de digitala försäljningskanalerna, läsarna läser på ett sätt som liknar det som används för tryckta böcker. Exklusivitet är det viktigaste värdet, det behöver försvaras om den ekonomiska modellen med boken som bok ska fungera och det ställer krav på tekniska och juridiska skydd.

Boken som bok eller som text

Om boken är text så är dess digitala skepnad en annan, mer lik webbsidor. Den ekonomiska modellen förändras från produkt till tjänst och det är tillgången, accessen till innehållet, som kan ge intäkter, inte exemplarförsäljning. Affärslogiken kommer snarare från digitala tjänster med annonser, mikrobetalningar, tredjeparts-erbjudanden och liknande, än från bokhandelns former. Om boken är text är den, som Kelly beskriver, en del av en väv av ord som ständigt förändras. Dessa två former kan existera parallellt och i olika blandformer, men i grunden är det en konflikt mellan motstående filosofier, tekniker och – faktiskt – affärsintressen.

Amazon kan vara exempel på ett affärsintresse som bygger på boken som bok – de säljer enskilda titlar. Google är den tydliga motparten som ser boken som text, information, data, inte särskilt olik data från andra källor. Samma affärslogik som gjort Google så lönsamt inom många andra områden – sök, mejl, kartor, video – kan tillämpas på böcker. Det ligger nära till hands att dagens bokbransch trots allt mår bättre av Amazon-modellen, men samtidigt finns stor potential för nya tillämpningar och innovation i form av exempelvis nya företag med nya tjänster med Google-synsättet. I båda fallen är risken tydlig: en dominerande aktör bestämmer villkoren för alla andra.

Exemplen ovan visar hur digitalisering river bokens pärmar och flyttar ut texten ur bokvärldens ekonomiska logik. Det gäller snarare facklitteratur än

skönlitteratur (även om gränsen inte alltid är tydlig). I prosa och lyrik är författarens roll en annan, det är dennes inre röst läsaren vill ta del av. Medskapandet sker i läsarens inre. Det finns förvisso tendenser som tyder på att ett digitalt språng är förestående även för skönlitteraturen: fan-fiction, webbtjänster för egenpublicering (ibland i kombination med print-on-demand, ibland enbart på webben) och experiment som sms-romaner. Men skönlitteraturen bidrar i än högre grad till digitalt medskapande genom att inspirera till diskussioner i bloggar, forum och sociala nätverk, inte olikt gammaldags bokcirklar. I skönlitteraturen är relationen mellan författaren och läsaren det centrala; branschens uppgift är att vårda den, skapa ekonomiska förutsättningar, värna om innehållets kvalitet och exklusivitet.

Format som ljud- och e-böcker är verktyg i den strävan, men de är samtidigt utsatta för samma problem med att skydda innehållet som alla andra digitala format. Det är inte en kamp som kan vinnas, utan snarare en pågående utveckling som omfattar både teknik, ekonomi och juridik. Den digitala boken är inte lik den tryckta – många slags böcker blir helt annorlunda i digital skepnad.

Allt detta ger ledtrådar till den digitala bokens framtid. Den digitala boken är flyktig, dynamisk, ständigt i förändring. Men bokens ursprungliga format är ändå det tryckta, dess digitala representationer utgår från den tryckta bokens förutsättningar. Utvecklingen må ändra på det, men till dess är det inte orimligt att den tryckta boken fungerar som norm när dess digitala motsvarigheter ska bedömas, både som litteratur och i samhällliga aspekter såsom juridik och beskattning. Ur förlagets perspektiv är boken alltså en bok: dess upphov är en författare, ett manuskript. Den kan publiceras i olika kanaler, men det är ett beslut som oftast fattas först när utgivningen närmar sig. Kvalitet är ett centralt begrepp och boken har en särställning i vår kultur. Dessa villkor gör förlagets investering möjlig och motiverad, oavsett distributionsformat.

Det är frestande att tro att de stora förändringar som skett på kort tid med bokens digitalisering har nått en slutpunkt, men det är en villfarelse. Erfarenheterna från andra områden är att digitaliseringen är en pågående process, utan tydligt slut. Förändringarna kommer att fortsätta under överskådlig tid: nya format, nya läsare, nya distributionsformer, nya uttryck.

Slutsatsen blir trots allt att tills vidare betrakta boken som en bok. Att låta den tryckta boken tjäna som norm för den digitala. Det är inget hinder för innovation, tvärtom – det är en kompass för att navigera på det digitala havet.

Bokens vägar till läsaren

Per Strömbäck

Värdekedjeanalys beskriver leden på vägen från skaparen till konsumenten och vilka värden varje led tillför. Analysen kan tjäna som utgångspunkt för en diskussion om specifika aktörers intressen och motsättningar. Detta kapitel syftar till att beskriva den digitala bokmarknadens olika värdekedjor.

Produktionen

Det första ledet i bokbranschen är produktutveckling, i form av en eller flera författare som producerar ett manus. I vissa fall kommer initiativet från ett förlag och i praktiken är det vanligt att texten produceras i samspel mellan författare och förlagsredaktör. Värdet som skapas i detta led är innehållet. Detta omfattas av upphovsrätten och författaren kan få intäkter genom rättighetsöverlåtelse till efterföljande led.

Redaktionen

Det andra ledet i bokens värdekedja är i de flesta fall ett bokförlag vars viktigaste uppgifter är kreativt stöd (i form av redaktörsarbete enligt ovan), distribution, marknadsföring och ekonomi. Distributionen sker via återförsäljare (se nedan) och i många olika format – inbundet, pocket, ljudbok, e-bok med mera. Redaktörens yrkeskunnande är en viktig del av författarens arbetsprocess, vilket i ekonomiska termer kan kallas produktutveckling eller kvalitetssäkring. Redaktörens kvalitets-säkringsfunktion gör förlagets investering möjlig.

Denna investering består till stor del av marknadsföring (i betydelsen planerad kommunikation som skapar intresse för produkten), vilket sker dels via återförsäljare (och där till exempel skyltfönster, ställ och författarbesök), dels i förlagets egna utrymmen såsom hemsidor, nyhetsbrev, kataloger etcetera. Mediearbete, till exempel intervjuer och recensioner (de senares betydelse för försäljningen anses dock minska) och annonsering i olika kanaler är andra viktiga metoder. Evenemang av olika slag räknas också hit, liksom kampanjer i sociala medier och diverse klubb-erbjudanden. Uppfinningsrikedomen är stor på denna punkt.

Förlagets ekonomiska risk består därutöver av kostnader för tryck, lager, distribution, inköp av bilder och illustrationer, formgivning, korrekturläsning med mera. Förlaget hanterar också frågor av administrativ art – avtal och betalningar – och ger författaren intäkter genom till exempel garantihonorar, royalties och andra ersättningar. Även försäljning av rättigheter till utlandet är en intäktskälla för förlaget och därmed författaren. Förlagets beslutsprocess är normalt grundinvesteringen i ett manus, som därefter genererar intäkter i olika kanaler – det vill säga distributionen kan se olika ut från titel till titel, men innehållet är detsamma oberoende av distributionsform.

Marknaden

Det tredje ledet i värdekedjan är återförsäljare, traditionellt bokhandeln i form av fysisk butik och webb. Förlagen kan bedriva försäljning direkt via bokklubbar och egen webbshop, vilket är ett exempel på vertikal integration (när en aktör i ett led i värdekedjan äger en aktör i ett annat led). Detsamma gäller förlagsägda återförsäljare. Även biblioteken har enligt denna analys funktionen som återförsäljare. Återförsäljarens roll är att leverera produkten till slutkonsumenten – boken till läsaren – och ta in betalning. Mervärden är lokal marknadsföring, till exempel skyltfönster och lokala annonser. I vissa fall kan återförsäljaren ge direkta intäkter till författaren, till exempel ersättning för framträdanden.

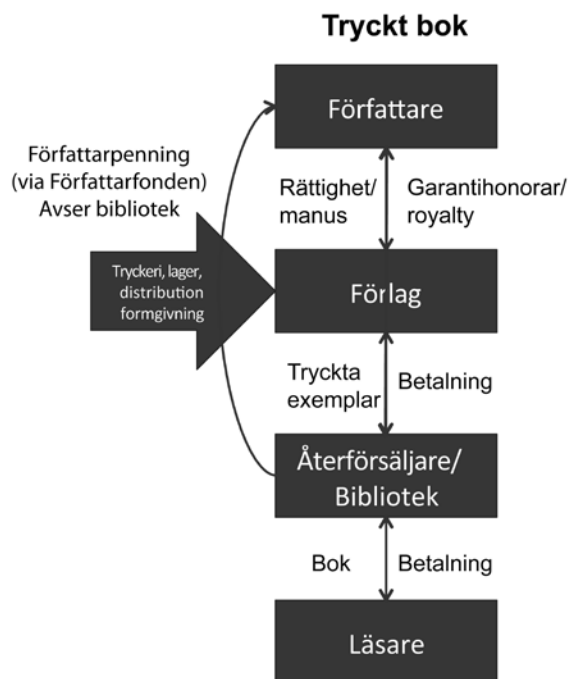
Dessa tre är de grundläggande leden i bokens värdekedja.

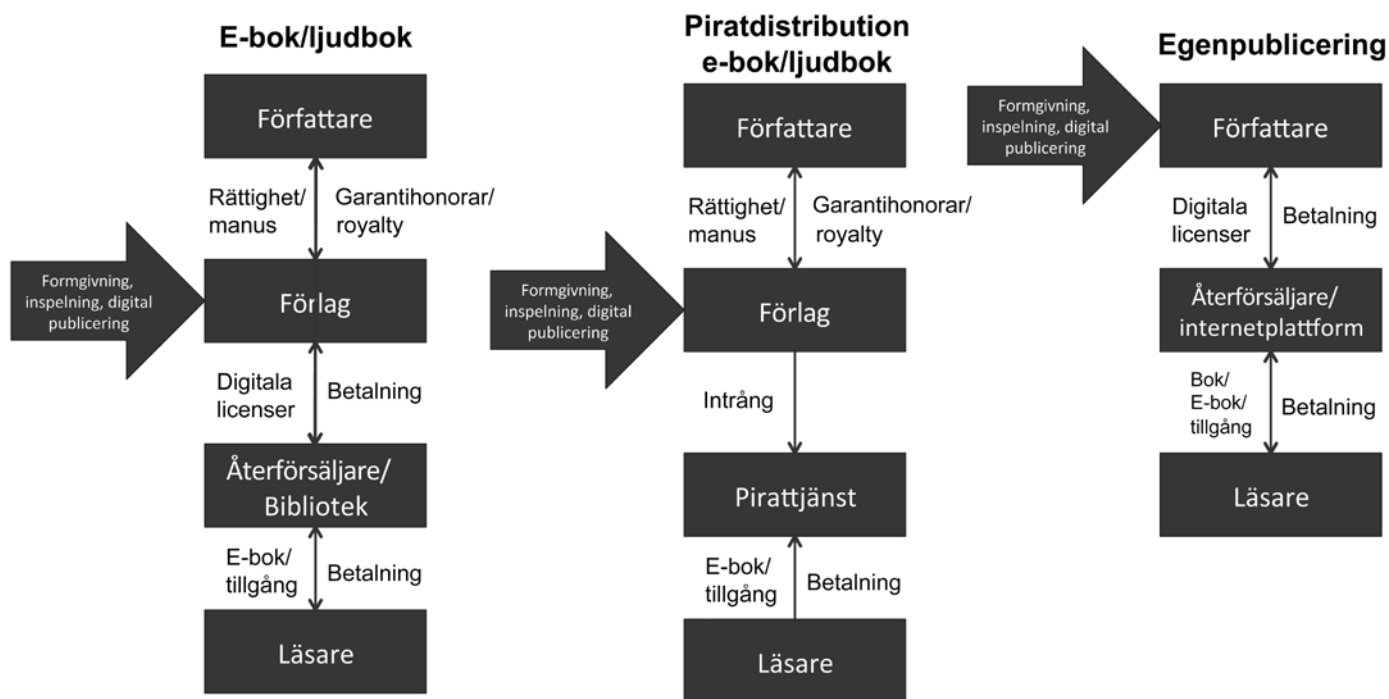
Därutöver finns specifika stödfunktioner, främst i förlagsledet, såsom tryck, logistik (lager och transport), formgivning, korrekturläsning med flera ofta förekommande uppgifter som sköts av underleverantörer.

Ny teknik och nya distributionskanaler har samma fundamentala funktioner, men dessa kan skötas av andra aktörer. Om författaren publicerar själv på webbsidor eller genom till exempel print-on-demand, föreligger motsvarande behov av finansiering, kommunikation, administration och distribution, men författaren hanterar dessa uppgifter på egen hand, utan stöd från förlag. I teorin gör detta att författaren behåller en större del av intäkten; i praktiken är dessa intäkter i de flesta fall dock mycket små.

Biblioteken räknas också till detta led men intar en särställning i och med att de inte säljer utan lånar ut böcker till läsare. Intäkter fördelas ändå till föregående led, dels genom inköp av böcker från förlagen, dels genom den så kallade biblioteksersättningen, en statligt finansierad ersättning per lån som fördelas via Författarfonden. När det gäller e-böcker köper biblioteken dock varje e-bok för utlån och författaren ersätts med royalty per sålt exemplar av förlagen. Oavsett form kommer pengarna från bibliotekens budget, det vill säga kommunernas anslag, snarare än läsarnas plånböcker.

Liksom för förlagen påverkas bibliotekens roll av de förändringar som digitaliseringen innebär, vilket gett upphov till debatt – främst om utlåning av e-böcker. Företrädare för biblioteken vill ha så få inskränkningar som möjligt och helst låna ut böcker via internet, utan att låntagaren besöker biblioteket. Förlagen hävdar att olika begränsningar (som exempelvis att nya titlar blir tillgängliga först efter en viss karenstid) behövs, eftersom den digitala boken inte har den tryckta bokens inbyggda begränsningar – varje exemplar kan bara lånas ut till en person i taget, den måste lånas och återlämnas på biblioteket, lånet är begränsat i tid och så vidare. Denna rapport går inte in på detaljerna i den debatten, men det är värt att påminna om bibliotekens folkbildande uppdrag, som komplement till marknaden.

Figur 1. Värdekedjor

Det är inte självklart att bibliotekens viktigaste digitala uppgift är att tillhandahålla hela utbudet, den kan däremot vara att komplettera den kommersiella utgivningen baserat på kvalitet och bredd. I det perspektivet bör inte frågan om begränsningar vara kontroversiell.

Globaliseringen

Den största förändringen i och med de digitala böckernas inträde är en globalisering. Den internationellt dominerande aktören är Amazon.com som med sina Kindle-läsplattor är störst på de viktigaste marknaderna (USA och Storbritannien). E-böcker kan läsas på alla möjliga skärmar – surfplattor, mobiltelefoner, datorer – men det är mest praktiskt för läsaren att läsa på en särskild läsplatta som är kopplad till en digital butik där böcker finns enkelt tillgängliga. Det löser många problem med utbud, leverans, betalning och annat. Amazon (och i mindre utsträckning dess konkurrenter) erbjuder därmed en global bokhandel, både för tryckta böcker på postorder och för e-böcker. Genom Kindle skapar Amazon en inhägnad marknad för sin försäljning. Det är inte riktigt fråga om en vertikal integration (förlagen är alltså Amazons leverantörer) utan snarare om en mycket stark återförsäljare som genom sin ställning kan ställa krav på värdekedjans övriga led. Det är samtidigt tydligt att spridningen av läsplattor är avgörande för e-bokens genomslag, och på de mogna marknaderna (USA och Storbritannien) är Amazon den aktör som drivit spridningen. I Amazons butik är priserna på e-böcker normalt lägre än för samma titlar i tryck i andra kanaler, vilket i kombination med deras dominerande ställning och praxis att kräva förmånliga villkor av förlagen har lett till konflikter med andra delar av bokbranschen och andra teknikföretag, i första hand Apple.

Amazon har egen förlagsverksamhet och erbjuder författare som vill publicera själva tillgång till sina kanaler, därtill omfattande postorderförsäljning av annat än böcker. Mindre känt är att Amazon har betydande intäkter från försäljning av

tekniktjänster till tredje part. Deras omfattande bokförsäljning har drivit fram nya tekniska lösningar som man även erbjuder till andra företag, sådant som logistik, databaser, serverutrymme och e-shoplösningar. Amazon har, i likhet med flera andra internetjättar, fått kritik för sin omfattande skatteplanering.

Denna globalisering innebär också att en inte obetydlig andel av svenska läsa- res köp av e-böcker går via Amazons digitala butik (och andra liknande tjänster) och därför inte framgår av försäljningsstatistiken i Sverige. E-boksförsäljningen kan därför antas vara något högre än de 140 000 sålda exemplar som den senaste statistikrapporten (2011) visar. Givetvis förekommer dylik parallellimport även av tryckta böcker som inte heller framkommer i officiell statistik.

”Analog dollars, digital pennies”

Avseende själva produktionen har digitala böcker inga kostnader för tryck, lager eller frakt, däremot tillkommer andra kostnader jämfört med den tryckta boken. För e-böcker gäller det anpassning till lämpliga digitala format (ett tjugotal olika förekommer på marknaden) och för ljudböcker givetvis inläsningen som innebär kostnader för skådespelare (eller annan), inspelningsstudio, ljudredigering med mera. Digitaliseringen medför också nya möjligheter för produktutveckling. Genom dataanalys och algoritmer kan dataprogram skriva böcker som publiceras i ordinarie kanaler. Detta avser idag i första hand fackböcker inom snäva ämnen (där informationen hämtas från tillgängliga källor på internet), men även experiment inom lyrik förekommer.

Philip M Parker är till exempel med över en miljon utgivna titlar världens mest produktiva författare. Men han skriver inte själv, utan programmerar datorer att hämta information i källor på internet och sammanställer den i bokform som sedan distribueras som e-böcker eller print-on-demand i mycket små volymer. Dessa algoritmer har Parker också använt för att skriva poesi och han planerar även kärleksromaner.

Flera andra slags innehåll har tidigare än litteraturen digitaliserats, däribland musik, film och dataspel. Även om många förutsättningar skiljer dessa från litteraturen och från varandra, finns det anledning att jämföra några återkommande mönster.

”Analog dollars, digital pennies” beskriver fenomenet att digitala versioner av innehållet betingar betydligt lägre pris än fysiska. Detta uppkommer av flera skäl: olaglig konkurrens (gratis utbud), kundernas förväntningar och upplevt värde, minskade kostnader, ökade volymer, ökat utbud i förhållande till efterfrågan med mera.

Gällande dataspel så kostar ett spel i ask flera hundra kronor, medan det i digitala kanaler i de flesta fall är gratis eller kostar några tior. Musikbranschens intäkter har på senare tid börjat öka efter en lång tids nedgång, tack vare framgångar för den strömmande musiken. De låga priserna kompenseras i viss utsträckning av

ökade volymer, men intäkterna är alltså betydligt lägre än under den fysiska distributionens era. Filmbranschen uppvisar ett blandat mönster där framförallt den omfattande piratspridningen har drivit ned värdet på dvd:er. En viss mottendens finns i digitala tjänster, vilka genom abonnemang och hyrtjänster med tillgänglighet som främsta kundnytta kan sätta priser som är jämförbara med fysisk hyrfilm, dock långt under köpfilmens tidigare prisnivåer. Priset på biobiljetter följer ungefär den allmänna prisutvecklingen. Sammantaget stämmer principen om ”analog dollars, digital pennies” relativt väl in på den svenska marknaden, men digitala böcker utgör ett tydligt undantag. Priserna är något lägre än för motsvarande tryckta böcker, men det handlar om 25–30 procent – inte 99.

Den digitala boken har således bättre behållit sitt värde i den digitala övergången än de flesta andra medieprodukter. Dock med ett viktigt undantag: en majoritet av utbudet i de internationella e-boksbutikerna är gratis, särskilt hos Google Play men även hos Amazon. Det kan betraktas som två parallella lagliga marknader för e-böcker, en för betalböcker (där priset är nära den tryckta boken) och en för gratisböcker. Gratisböckerna är antingen äldre verk där upphovsrätten löpt ut, finansierade av någon tredje part eller till exempel reklam (en vanlig metod även för appar). Det återstår att se om digitala betalböcker klarar att hålla värdet uppe. Förutom prispressen i form av gratisutbudet kan det snabbt växande utbudet pressa priserna nedåt, enligt lagen om utbud och efterfrågan. Det finns också en konkurrensfråga; flera amerikanska bokförlag menar att Amazons subventionerade e-böcker är otillbörligt gynnade av bolagets andra intäktskällor.

Agentmodellen

I samarbete med Apple lanserade sex amerikanska bokförlag den så kallade agentmodellen, som bygger på att utgivaren sätter priset och att återförsäljaren (Apple) får en andel av intäkten. Det är samma modell som används för appar på de flesta marknadsplatser. Lösningen har dock underkänts i amerikansk domstol. På kort sikt ser det alltså ut som att den digitala bokens pris kommer att ligga närmare den tryckta än vad som varit fallet för andra slags kulturprodukter. På längre sikt är det tänkbart att nämnda faktorer leder till att mönstret med ”analog dollars, digital pennies” upprepas även avseende böcker. Det i sin tur kan leda till antingen lägre priser även på böcker i andra format, eller att utgivningen av digitala böcker minskar i takt med intäkterna.

”Long tail” kallas fenomenet att ett oändligt antal digitala produkter i teorin kan hållas i lager. Enligt den amerikanske författaren Chris Anderson som populariserat begreppet betyder det att alla produkter i lager också säljer, om än i mycket små volymer. Tanken är att digitala kanaler driver marknadsutvecklingen bort från ”hits” och mot nischer. Empirin visar dock på motsatsen; Apples Appstore erbjuder närmare en miljon appar men det är en mycket liten del av dessa som når en större publik. De allra flesta säljer noll eller ett fåtal exemplar, även de som är gratis. Lik-

nande mönster finns på andra marknadsplatser, som Google Play.

En anomali i den digitala bokmarknaden är momsen. Alla bokformat på fysiska bärare (såsom tryckta böcker och ljudböcker på CD) har reducerad moms (6 procent), däremot har nedladdningsbara och strömmande ljudböcker och e-böcker allmän moms (25 procent). Avseende digitala böcker som säljs via online-tjänster inom EU redovisas momsen i det land där företaget som driver tjänsten är registrerat, vilket innebär att momssatsen varierar. Vissa länder, däribland Frankrike, tillämpar reducerad moms även på e-böcker. Ur författares, förlags och återförsäljares synvinkel är den här förvirringen ett påtagligt hinder för konkurrens på lika villkor inom EU (den inre marknadens grundtanke) liksom för investeringar i digitala format och kanaler.

I ett internationellt perspektiv är e-boksförsäljningen i Sverige mycket blygsam, mindre än 1 procent av den sammanlagda försäljningen (utom avseende ljudböcker där en betydligt högre andel av försäljningen utgörs av digitala böcker). Enstaka titlar, som den omtalade *Femtio nyanser av honom*, bryter dock mönstret och antalet utgivna titlar ökar. Den största delen av e-boksläsandet sker i form av bibliotekslån och i någon mån köp från utländska e-boksförsäljare. Detta mönster är gemensamt för övriga Europa, utom Storbritannien. Länder som Frankrike, Tyskland, Nederländerna och Spanien rapporterar en e-boksförsäljning som omfattar 2–3 procent av den totala bokmarknaden. På de amerikanska och brittiska bokmarknaderna står e-boken för 20 respektive 13 procent.⁴ Det beskriver en världsbild där e-boken i första hand är ett anglosaxiskt fenomen. De starka aktörer som drivit utvecklingen av e-böcker är också i första hand nordamerikanska. Förutom IT-jättarna Amazon, Google och Apple står bokkedjan Barnes and Noble med läsplattan Nook för en väsentlig del av försäljningen av e-böcker, som högst drygt en fjärdedel av USA-marknaden 2009. Den kanadensiska utmanaren Kobo finns i ett dussintal länder och förvärvades hösten 2011 av japanska Rakuten. Sist men inte minst en annan japansk aktör: elektroniktillverkaren Sony har en serie läsplattor med tillhörande e-boksbutik.

Utöver dessa finns ett stort antal nationella aktörer världen över, men än så länge är det kombinationen av subventionerad hårdvara och integrerade e-boksbutiker som dominerar utvecklingen. Att lokala marknader globaliseras är ett tydligt mönster från andra digitaliserade innehållsbranscher, men jämfört med till exempel musik och dataspel har boken en ytterligare dimension: språket. Det är den viktigaste förklaringen till den anglosaxiska dominansen och fragmentiseringen i övriga världen.

Digitaliseringen och globaliseringen förändrar villkoren för bokutgivningen och denna utveckling kommer snarast att accelerera. Frågor om maktförhållanden, konkurrens, intäkternas fördelning, relationen till publiken och författarnas möjligheter hamnar i fokus i takt med dessa förändringar.

⁴ Enligt rapporten *The Global eBook Market 2013* (O'Reilly Media 2013). Andra studier visar högre andel e-böcker.

Upphovsrätten, yttrande- och informationsfriheten

Jan Rosén

Upphovsrätt kan enkelt beskrivas som en ensamrätt att trycka, mångfaldiga och förmedla till allmänheten sådana litterära och konstnärliga verk som är skyddade enligt lag. Denna rätt rymmer dock många betydelsefulla funktioner som gör den till kulturlivets viktigaste rättsliga grundval. Den vilar på ambitionen att var och en som uttrycker sig i litterär eller konstnärlig form bör ha bestämmande inflytande över det egna arbetsresultatet. Men upphovsrätt ger också möjlighet till ekonomisk ersättning och driver fram sådant som litterär autenticitet och kvalitet genom att visa respekt för högst personliga uttryck. Upphovsrätten är alltså nära lierad med yttrandefrihetens grundvärden.

Om man ser närmare på upphovsrätten så finner man att den är ett instrument som verkar förlösande för kulturlivets olika marknader, till exempel genom att den bygger licensordningar och erbjuder ett slags system för finansiering av kulturproduktion. I stort sett all professionell och kvalitativ utgivning förutsätter en investeringsvilja, vilken i sin tur utgår från att investerarna kan skydda sina investeringar. Utan en fungerande upphovsrätt kan man inte förvänta sig att någon ska betala räkningen för dyrbara utgivningsprojekt – än mindre att någon kan vilja ägna sig åt själva skapandet. Snart har världens alla invånare tillgång till internet – webbens fantastiska lättillgänglighet och snabbhet kommer att addera alltmer kraftfullt till analoga mediers presentation av litteratur, film, musik, konst, läromedel och allt som lite slarvigt kan uttryckas som information.

Men även om det har blivit lättare för konsumenten att ta del av litteraturen, eller andra konstyttringar genom moderna medieformer, så får man inte glömma bort de kreativa och ekonomiska investeringar som alltid ligger bakom utbudet. Kort sagt är upphovsrätten den enskilt starkast drivande kraften för att litterära och konstnärliga prestationer ska komma till och också göras tillgängliga för allmänheten. Upphovsrätten är utan tvekan informationssamhällets viktigaste privaträttsliga reglering.

Som sagt är upphovsrätten lierad med och dessutom en absolut förutsättning för det vi brukar kalla yttrandefrihet och informationsfrihet, alltså respekt för den som yttrar sig och det som yttras och att informationsspridning ska stödjas. Det är ingen händelse att den moderna upphovsrätten fick sitt genomslag inom ramen för grundlagsskyddad yttrandefrihet redan genom den tryckfrihetsförordning (TF) som blev en del av 1809 års regeringsform, strax följd av 1810 års TF. Än idag är upphovsrätten grundlagsskyddad. Dess genomslag i konstitutionen framträder distinkt, såsom bland annat framgår av § 2:19 i regeringsformen.

Till bilden hör numera att upphovsrätten även har status av att vara en grundläggande mänsklig rättighet och att dess koppling till yttrandefriheten kommit till uttryck i den Europeiska Konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (EKMR). Den har i Sverige inkorporerats som lagen (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna. Upphovsrätten och yttrandefriheten kan helt naturligt ses som ett gemensamt uttryck för respekten för människors

skapande behov, för de individuella resultaten av mänsklig kreativitet och rätten att ge offentligt uttryck åt desamma, att yttra sig.

Upphovsrättens personrättsliga dimension, dess ideellrättsliga sida, visar precis som yttrandefriheten en respekt för den enskildes rätt att ge en individualiserad litterär eller konstnärlig form åt en tanke. Det är symptomatiskt att varken yttrandefrihet eller upphovsrätt förekommer i totalitära stater. Individuella uttryck tolereras inte i diktaturer.

Upphovsrätt och yttrandefrihet är alltså två fenomen som har mycket gemensamt men som också rymmer en inbyggd motsättning: den enes rätt att yttra sig måste per definition begränsas av att annans upphovsrätt kan omfatta en ensamrätt till just den *form* i vilken någon annan skulle vilja yttra sig. Om någon i sitt offentliga yttrande vill återge annans upphovsrättsligt skyddade formuleringar, så framträder onekligen en konflikt mellan rätten att yttra sig och rätten till det yttrade. Detta är inte så konstigt. Yttrandefriheten underkastas en rad inskränkningar som vi i allmänhet finner självklara, inte bara till förmån för upphovsrätten utan främst för sådant som följer av regler om sekretess, förtal och andra former av personliga integritetskränkningar, otillåtna yttranden eller otillåtna offentliggöranden.

Den antydda konflikten mellan upphovsrätten och yttrandefriheten har sedan länge fått sin lösning i svensk rätt genom bestämmelser såväl i grundlagarna som i upphovsrättslagen. Men det är inte någon verkligt besvärlig konflikt och den har lösts internt inom upphovsrättens ram, främst som en följd av upphovsrättens avgränsande bestämning av vilka objekt som får rättsskydd.

Upphovsrätten skiljer nämligen mellan *idé* och *form*, så att det upphovsrättsliga skyddet inte omfattar uppgifter, sakförhållanden, upplysningar eller idéer utan bara den originella litterära eller konstnärliga form i vilken något har kommit till uttryck. Därför finns egentligen ingen riktig konflikt mellan rätten att föra fram idéer och tankar offentligt och någon annans ensamrätt till en viss framställnings litterära eller konstnärliga form. Det i vulgärdebatten ofta förekommande påståendet (kanske främst i nätmiljöerna) att en upphovsman som inte vill hålla sina verk tillgängliga (gratis) för allmänheten därmed skulle hindra annans yttrande- eller informationsfrihet, framstår som missvisande och poänglöst.

Vissa invändningar mot upphovsrätten på grundval av yttrandefriheten kan verkligen vara besynnerliga. Skulle den som vill yttra sig i någon sakfråga verkligen behöva andras böcker, spelfilmer, musikinspelningar eller dataspel för att kunna säga sin mening? Yttrandefrihet handlar ju om att fritt få framföra idéer, kritik och analys av samhällsfenomen – inte att fritt få *konsumera* andras verk! Inte heller berikar man samhällsdialogen genom att själv ta sig rätten att publicera en text som någon annan redan har publicerat. Det ökar inte förekomsten av verk i allmänhetens ägo och gynnar inte heller förutsättningarna för dialog och diskussion. Nätmiljöernas gratisätare har inga argument baserade på yttrandefrihet.

En tryggad upphovsrätt möjliggör en sådan oberoende ställning som utvecklar konstnärskap och opinionsbildande. En väl respekterad upphovsrätt gör det i sin

tur möjligt för allmänheten att få tillgång till alla slags litterära och konstnärliga prestationer, eftersom det då finns skäl att satsa på utgivning, något som självfallet befordrar såväl yttrande- som informationsfriheten och det goda informations-samhället. Yttrandefriheten förutsätter nämligen inte bara en formell rätt för var och en att uttala sig utan censur, det krävs också att den enskilde verkligen får ett stöd för att uttrycka sig publikt och att yttrandet förmedlas på ett attraktivt sätt. För det fria meningsutbytet är det dessutom av värde att veta varifrån åsikterna kommer. Genom upphovsrätten kan upphovsmannen eller hans rättsinnehavare kontrollera hur det som skrivits kommer till användning och att det används med respekt; rätten att bli nämnd och att kunna motsätta sig förvanskningar av det som skrivits är avgörande förutsättningar för ett äkta meningsutbyte. Autenticiteten är också det kvalitativa grundvärdet hos alla slags litterära eller konstnärliga uttryck.

Det är viktigt att ”motsättningen” mellan upphovsrätten och yttrande- och informationsfriheten lösts upp genom upphovsrättslagens speciella konstruktion. Upphovsrätten genombryts nämligen av många så kallade legala inskränkningar i ensamrätten till förmån för yttrande- och informationsfriheten. Här radas många förfoganden upp som kan ske utan upphovsmannens eller rättsinnehavarens medgivande, såsom möjligheten att citera ur offentliggjorda verk och att återge skyddade verk vid nyhetsförmedling och vid offentliga debatter. Att allmänna handlingar ska lämnas ut till den intresserade allmänheten oavsett upphovsrätt utgör *offentlighetsprincipens* grundpelare.

För den breda allmänheten framträder nog upphovsrätten på detaljnivå som nebulös och svårbegriplig. Det finns onekligen ett inbyggt *förklaringsproblem* i upphovsrättens intrikata regelverk, något som inte precis lösts upp genom den svallvåg av paragrafer som möter den som nalkas den upphovsrättsliga lagstiftningen. Det är symptomatiskt att snart sagt varje tid har haft sin eldfångda diskussion om immaterialrätters *raison d'être*, vilken inte sällan berott på endera partens påtagligt skeva uppfattning om rättens innebörd. Det finns dock en hög medvetenhet om förklaringsproblemet numera, något som kommit till uttryck i sittande regerings ambition att göra upphovsrätten mer begriplig för såväl professionella tillämpare som för allmänheten, nämligen genom uppdraget till en särskild utredare att ta fram en omarbetad och språkviderad upphovsrättslag. Resultatet har presenterats i SOU 2011:32, *En ny upphovsrättslag*.

Upphovsrätten är onekligen teknikdriven och har helt klart utvecklats genom alla de tekniskiften som ständigt sker inom såväl medieproduktion som metoder och tekniker för att adressera publiken. De eviga värden som nyss skisserats ändrar dock inte valör bara för att pappersboken framträder som ljudbok, laddas ned digitalt eller görs tillgänglig i molnet. Som absolut nödvändigt framstår upphovsrättens stöd för det publika erbjudandet och att den ger incitament till produktion och marknadsaccess och lön för möda. Att kvalitetskontroll, kvalitetsgaranti och respekt för ideellrättsliga värden också kommer med på båten är upphovsrättsliga bonusar.

Illegalt publicerade e-böcker och ljudböcker

Pia Janné Nyberg

Svenska Förläggareföreningen har låtit genomföra undersökningar för att bilda sig en uppfattning om hur stort problemet med illegal kopiering av böcker på internet är. Under våren 2008 gjordes en undersökning av fildelningswebbplatsen The Pirate Bay för att få reda på i vilken omfattning e-böcker och digitala ljudböcker finns att ladda ned därifrån. Webbplatsen var då den mest använda för illegal fildelning. Svenska Förläggareföreningen anlät Antipiratbyrån, som idag heter Rättighetsalliansen, för undersökningen. Denna undersökning låg sedan till grund för rapporten *Ljudböcker och e-böcker på The Pirate Bay – en kartläggning av illegal fildelning*.⁵

Under våren 2010 gjorde Antipiratbyrån en undersökning som visade hur långa releasetiderna var för illegalt publicerade ljudböcker, det vill säga hur lång tid det tog innan en ljudbok dök upp som piratkopia på internet efter att förlaget publicerat den.

I nästa avsnitt redogörs för Rättighetsalliansens senaste undersökning åt Svenska Förläggareföreningen. Den är inriktad på att ta reda på i vilken utsträckning som digitala böcker, det vill säga e-böcker och ljudböcker, finns tillgängliga som piratkopior på internet, var de finns tillgängliga, var i sökresultaten den illegala publiceringen dyker upp vid en Google-sökning och hur lång tid det tagit innan en illegal kopia gjorts tillgänglig efter förlagets publicering.

Undersökningar visar att piratpublicering är ett reellt problem för den svenska bokmarknaden och att problemen hållit i sig sedan 2008. De flesta verk som Rättighetsalliansen sökt efter på nätet finns att tillgå som piratkopior på olika fildelningstjänster på internet.

⁵ Rapport från Svenska Förläggareföreningen juni 2008, www.forlaggare.se/ljudbocker-och-e-bocker-pa-pirate-bay-en-kartlaggning-av-illegal-fildelning.

Rättighetsalliansens undersökning

Anders Nilsson & Sara Lindbäck

Rättighetsalliansens undersökning genomfördes mellan den 5 och 25 februari 2013. Syftet var att undersöka om illegalt publicerade e-böcker finns på internet och i så fall i vilken omfattning.

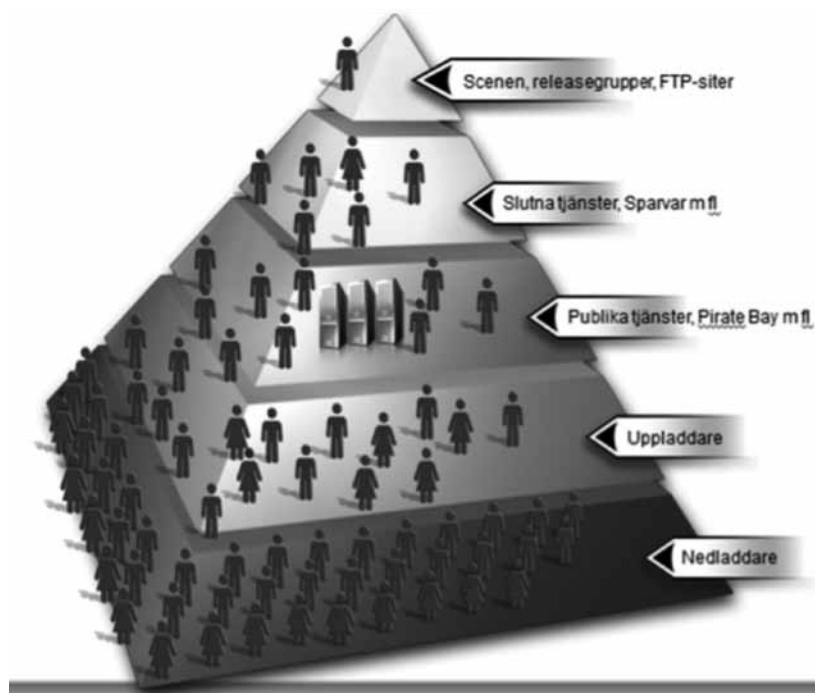
Rättighetsalliansen har utgått från 100 boktitlar som utgetts som e-bok och/eller ljudbok. Svenska Förläggareföreningens medlemsförlag valde själva ut vilka titlar som skulle ingå i undersökningen. Titlarna har getts ut under år 2012 och 2013. Rättighetsalliansen har inte laddat ned verken. Innehållet i filerna har därför inte undersökts. Syftet med undersökningen har endast varit att undersöka spridningen och omfattningen av piratkopierad litteratur.

Rättighetsalliansen har undersökt

1. förekomsten av illegala kopior på en så kallad Scen-server,
2. tidsskillnad mellan legal respektive illegal reasetid för böcker,
3. sökning på Google för att se var i sökresultatet som den illegala kopian placerats, och
4. förekomsten av illegala kopior på fildelningstjänsterna.

Scenen

Scenen kallas det dolda världsomspännande nätverk av pirater som tillgängliggör filer på internet och distribuerar dem över hela världen. Scenen är hierarkiskt uppbyggd i flera skikt. Högst upp finns de mest respekterade releasegrupperna som tävlar mot varandra i att snabbast tillgängliggöra upphovsrättsskyddat material på

Figur 2. Den högsta nivån i pyramiden utgör den så kallade Scenen.

Scenen. Dess medlemmar är ofta it-kunniga och ser pirateri som en livsstil. Grupper inom Scenen har specialiserat sig på olika områden såsom film eller spel. Verken sprids via FTP-serverar⁶ som finns spridda över hela världen, en stor del av dessa är placerade i Sverige. Grupperna kan via dessa byta releaser med varandra. Hastigheten i nätverken är hög och en release kan inom några minuter kopieras till hundratals serverar. För detta får releasegruppen poäng och status. Materialet når därefter de slutna illegala fildelningstjänsterna, vilka kräver medlemskap, och inom kort tid, ibland endast några timmar, kan det finnas tillgängligt på fildelningstjänster öppna för alla, såsom The Pirate Bay, Fenopy och Isohunt.

1. *Förekomsten av illegala kopior på en så kallad Scen-server*

Underlaget i undersökningen har hämtats från en piratsserver, en FTP-server, inom den så kallade Scenen som innehåller majoriteten av alla utgivna piratkopior av e- och ljudböcker.

Merparten av de svenska piratkopierade ljudböckerna släpps av releasegrupperna LzY och CTA. Båda grupperna är svenska och har funnits i flera år. Releasegrupper ”taggar” ofta sina piratkopior med gruppens namn. CTA har dock på senare tid slutat tagga piratkopiorna med releasegruppens namn och märker dem istället med exempelvis författarens namn. Förmodligen gör de detta för att inte exponera sig för eventuella brottsutredare.

När det gäller piratkopierade e-böcker så är den svenska releasegruppen DAGSTiDNiNGEN den dominerande gruppen. Även om releasegrupperna har en stark ställning så släpps en mängd piratkopior initialt av privatpersoner i peer-to-peer-nät⁷, det vill säga utanför Scenen och den organiserade piratstrukturen. Denna företeelse är inte ny och möjliggörs av att det är förhållandevis enkelt att kopiera e-böcker och ljudböcker. När det gäller programvara krävs särskild kunskap för att forcera kopieringsskydden och piratkopiera dem. Det är därför väldigt ovanligt med peer-to-peer-releaser av programvara.

2. *Tidsskillnad mellan legal respektive illegal releasetid för böcker*

Undersökningen visar att releasetiderna varierar kraftigt. Endast en titel i undersökningen har kommit ut på en fildelningstjänst före den legala releasen (*fem dagar före*). Bland de 59 titlar för vilka det funnits releasetider är genomsnittet för releasetiden 64 dagar.

3. *Sökning på Google för att se var i sökresultatet den illegala kopian placerats*

I denna del av undersökningen har Rättighetsalliansen använt sig av Google för att se var i sökresultatet den illegala kopian placerats. Vid en första sökning har man

⁶ En server som använder sig av filöverföringsprotokollet FTP. Alla Scenens serverar har det som krav.

⁷ Peer-to-peer-nät (p2p) är ett icke-hierarkiskt nätverk. I detta sammanhang avses de piratkopior som släpps utanför releasegruppstrukturen.

angett bokens titel utan några tillägg. I de fall sökträff uteblivit har söksträngen kompletterats med tillägget ”ljudbok” eller ”e-bok”. Vid ytterligare en sökning har söksträngen kompletterats med ordet ”torrent” (information om var ett specifikt verk finns att tillgå). Vissa titlar har eftersökts genom olika sökningar bland de 100 första träffarna på Google. Den första sökningen visade att 68 titlar inte hamnade bland de 100 första sökträffarna. Då sökordet kompletterades med ”torrent” dök 23 av dessa titlar upp bland de första sökträffarna. 18 av titlarna dök upp bland de 50 första sökträffarna vid en sökning endast på titeln.

Av genomförda sökningar på Google framgår att majoriteten av de 100 titlarna gick att hitta på internet som piratkopia. I de fall en lättläst version av ett verk släppts senare än ljudboken eller e-boken har den lättlästa versionen ingen spridning. Efterfrågan på lättlästa verk verkar vara begränsad i piratversion. Förmodligen sprids inte dessa eftersom den ursprungliga versionen finns att tillgå. Om en ljudbok finns tillgänglig som piratkopia visar undersökningen att den konkurrerar ut e-boken. En e-bok med samma titel som en ljudbok släpps då inte som piratkopia. Det finns naturligtvis en risk för att beteendet kommer att förändras om efterfrågan på e-böcker blir större.

Titlarna som ingått i undersökningen har varit av varierande karaktär. Den illegala spridningen av lättläst litteratur är begränsad. Rättighetsalliansen drar slutsatsen att tillgången på piratkopierade verk är titelstyrd och att topplisteböcker piratkopieras i större omfattning.

4. Förekomsten av illegala kopior på fildelningstjänsterna

De fem mest använda fildelningstjänsterna i Sverige är Sparvar, Fenopy, Kickass Torrents, Filmfix och The Pirate Bay.

Sparvar

Sparvar.org är en av de största privata svenska fildelningstjänsterna och har funnits i flera år. Den bygger på Bittorrent-teknik, en typ av fildelningsteknik som är decentraliserad. Med privat avses att medlemskap krävs för att använda tjänsten. Sparvars servrar och system finns placerade i Kanada, men tjänsten är enbart riktad mot svenska användare och det är med största sannolikhet svenskar som driver tjänsten. Verksamheten finansieras genom donationer från medlemmarna.

I februari 2013 tillhandahöll Sparvar 3 506 ljudböcker. Dessa ljudböcker består till största delen av svensk populärlitteratur. Sparvar tillhandahåller därtill drygt 2 300 e-böcker som till största delen är svensk litteratur. Sparvar har totalt 30 740 torrentfiler och nästan 8 000 registrerade medlemmar. Domänen sparvar.org registrerades den 2 maj 2009.

Fenopy

Fenopy är en så kallad indexerings tjänst som länkar till andras torrentfiler. Tjänsten är internationell och länkar till närmare 6 500 000 torrentfiler. Drygt 280 000 av dessa är litteratur. Fenopys servrar har tidigare funnits i Sverige men flyttades nyligen till Kanada. Rättighetsalliansen har anledning att tro att det är svenskar som driver tjänsten. Domännamnet fenopy.se registrerades den 30 november 2012.

Kickass Torrents

Tjänsten Kickass Torrents (kat.ph) fungerar på samma sätt som Fenopy och är en indexerings tjänst som indexerar och länkar till andras torrentfiler. Kickass Torrents är storleksmässigt mindre än Fenopy, men har troligtvis fler användare. Drygt 226 000 länkar som pekar på litteratur finns tillgängliga. Registreringsinformation för domänen kat.ph saknas, men tjänsten har varit tillgänglig i ett flertal år.

Filmfix

Filmfix är en Bittorrent-tjänst som länkar till andras torrentfiler och kopierar andras magnetlänkar. Tjänsten drivs delvis som en social nätverkstjänst, en så kallad community, där varje medlem betalar en mindre summa per månad i medlemsavgift till tjänsten. De ansvariga bakom Filmfix tillhandahåller ingen statistik gällande antalet medlemmar, men Rättighetsalliansen uppskattar antalet till över 18 000. Utbudet på Filmfix är stort och omfattar över 600 torrentfiler med svensk litteratur. Tjänsten är svensk och har svenska medlemmar. Domänen filmfix.se skapades den 7 november 2007.

The Pirate Bay

The Pirate Bay, kallad TPB, är den största Bittorrent-tjänsten i världen. Tekniken bygger på magnetlänkar, men tjänsten har också torrentfiler. Antalet användare och antalet torrentfiler uppgår till flera miljoner. TPB är en publik tjänst och kräver i normalfallet ingen registrering av medlemmarna. Domänen thepiratebay.org registrerades redan år 2004.

Slutsats

Man kan konstatera att det är enkelt att hitta piratkopierad litteratur på internet. Det finns flera publika illegala fildelningstjänster som har både e-böcker och ljudböcker i sitt utbud. I princip alla de stora fildelningstjänsterna använder Bittorrent-teknik. Fildelningstjänster med annan teknik, till exempel moln-tjänster, har betydligt

färre användare. Rättighetsalliansen kontrollerade förekomsten av piratkopierad litteratur i både slutna och publika tjänster. De slutna tjänsterna har i regel färre användare men antalet titlar behöver nödvändigtvis inte vara färre. Piratkopior av böcker blir först tillgängliga i slutna tjänster för att senare spridas vidare till publika tjänster som till exempel The Pirate Bay.

Jämfört med resultatet från tidigare studier är det Rättighetsalliansens uppfattning att problemet för bokbranschen ökat. Det finns ingenting som tyder på att bokbranschen avviker från den utveckling som tidigare skett för musik- och filmbranscherna. Rättighetsalliansen har också noterat att det kommer fler tjänster som inriktar sig särskilt på böcker, till exempel den slutna tjänsten Bibliotik, theaudiobookbay, som är en publik tjänst, och den publika tjänsten eebookee.

Rättighetsalliansen föreslår att internetoperatörerna kontaktas och att man ber dem upphöra att förse de illegala tjänsterna med internet-uppkoppling, att releasegrupperna liksom de illegala fildelningstjänsterna polisanmäls samt att Ipred-ansökningar lämnas in till tingsrätten då intrång uppmärksammas.

Upphovsrätten och politiken

Per Strömbäck

Den digitala tekniken delar Sveriges politiker i två läger. Det ena värnar om upphovsrätten, det andra om tekniken. Konflikten skär tvärs över blockgränserna.

Sverige odlar gärna i offentliga sammanhang en image av hög teknikmognad, uttryckt i begrepp som bredbandspenetration eller digitala tjänsteföretag. I egenskap av IT-minister har Anna-Karin Hatt (c) tagit initiativ till en ”Digital agenda för Sverige” vars mål är att ”Sverige ska vara bäst på att använda digitaliseringens möjligheter”, för att ta ett exempel. Hennes inställning är inte ny. Hatts kollega Carl Bildt (m) skickade 1994, i sin egenskap av statsminister, mail till USA:s president Bill Clinton, vilket var världens första e-post mellan två regeringschefer. Som utrikesminister har Bildt fortsatt använda digital teknik för att väcka uppmärksamhet. 2007 invigde han en digital replika av Sveriges ambassad i Washington i online-världen: *Second Life*. Detta är förstås exempel på symbolpolitik, men i konkreta frågor har teknikperspektivet vägt tungt i svensk politik jämfört med i omvärlden. Sverige var exempelvis näst sist av medlemsländerna att implementera det så kallade Ipred-direktivet som syftade till att skydda upphovsmännens rättigheter i digitala miljöer, vilket gjorde att EG-domstolen vid två tillfällen utfärdade miljonböter till Sverige.

Sverige är också hemland för Piratpartiet, vars uttalade mål är ”radikal reformering av immaterialrätten”. I EU-valet 2009 fick Piratpartiet 7,1 procent av de svenska väljarnas röster och därmed två mandat i Europaparlamentet. I riksdagsvalet 2010 lyckades partiet dock betydligt sämre med 0,65 procent av rösterna. Piratpartiets valframgångar i EU-valet kan förklaras med att frågor om internet fick stor uppmärksamhet strax före valet, med FRA-debatten om cyberterrorism och övervakning hösten 2008, Ipred-lagens införande samt rättegången mot fildelningstjänsten The Pirate Bay i april 2009. Tillbakagången i riksdagsvalet året efter kan förklaras med interna stridigheter och oklara budskap, inte minst i frågor som barnpornografi, svekdebatten kring The Pirate Bay när det blev känt att grundarna försökt sälja verksamheten för 60 miljoner kronor samt att väljarna har andra prioriteringar i nationella val än i EU-val.

Det privata och det politiska

De etablerade partierna har haft svårt att ta tydlig ställning i de digitala frågorna. Inför riksdagsvalet 2006 uttalade både dåvarande s-ledaren Göran Persson och Fredrik Reinfeldt (m) att upphovsrättsbrott på internet inte bör vara en fråga för rättsväsendet. Som Reinfeldt uttryckte det: ”Vi ska inte jaga en hel ungdomsgeneration.” I handling har dock regeringen Reinfeldt infört Ipred-lagen med stöd i riksdagen av Socialdemokraterna samt inrättat särskilda resurser för immaterialrättsbrott inom polis- och åklagarväsendet. Bland övriga partier förespråkar Vänstern och Miljöpartiet fri fildelning för ”icke-kommersiellt bruk”, liksom Centern. Folkpartiet och Kristdemokraterna står däremot på upphovsrättens sida.

Den i svensk politik som haft allra svårast att hantera den här konflikten är

näringsminister Annie Lööf (c), som i en intervju i SVT Aktuellt den 31 augusti 2011 uttryckte att hon vill legalisera all fildelning för ”privat bruk”. Hon fick då kritik för att ha tre olika ståndpunkter i frågan: en som minister (”upphovsrättsintrång är olagliga även på internet”), en som partiledare (”det finns ett kongressbeslut om att olaglig fildelning ska tillåtas för privat bruk”) och en som privatperson (”jag laddar inte ned olagligt av principiella skäl”). Tydligare än så kan knappast de politiska svårigheterna i den här frågan illustreras.

Lööfs partikamrat, dåvarande IT-ministern Anna-Karin Hatt, hade redan innan med tydlighet presenterat sin ståndpunkt. I januari 2011 höll hon ett tal i EU-parlamentet för att presentera ovan nämnda digitala agenda. Så här började talet (översatt från engelska):

För fem år sedan bjöd ett av världens största skivbolag, EMI, in en grupp tonåringar till sitt kontor i London för att tala om trender och lyssnarvanor. När mötet var slut tackade EMI-personalen dem för medverkan och synpunkter. Cheferna erbjöd dem att ta vad de ville från ett bord fullt av nya CD-skivor. Inte en enda skiva tog de, trots att dessa var gratis. Ingen av tonåringarna ville ha.

Om du är chef för ett företag och upptäcker att du inte ens kan ge bort dina produkter gratis, kommer du troligtvis till slutsatsen att du har något slags problem.

Det är svårt att uppfatta detta uttalande som något annat än ett hån av musikbranschen. IT-ministerns antydning att skivbolagen inte är intresserade av förnyelse är ett argument som hämtats från piratdebatten, där det används som ursäkt för att ladda ned illegalt. Särskilt märkligt blir detta med tanke på regeringens tydliga ställningstagande i konkret handling för upphovsrätten på internet. Centerpartiet är alliansens svarta får i den här frågan, men inte entydigt immaterialrättskritiskt – i november 2011 gav regeringen genom Näringsdepartementet 20 miljoner till Patent- och registreringsverket (PRV) och Verket för innovationssystem (Vinnova) för att under två år ”hjälpa de små och medelstora företagen att skydda och hantera sina immateriella tillgångar”.

Het debatt utanför Sverige

Inte bara i Sverige har frågor om innehållets värde i digitala kanaler varit föremål för het debatt. I EU-parlamentet har De gröna anslutit sig till Piratpartiets linje, liksom S&D (den socialistiska och socialdemokratiska gruppen), om än i något otydligare ordalag. 2012 blev handelsavtalet ACTA, som syftade till att harmonisera skyddet för immaterialrätt i stora delar av världen, föremål för en intensiv debatt med tydliga drag från FRA-debatten i Sverige fyra år tidigare: ledamöternas inkorgar översvämmades av protestmejl och i flera städer förekom demonstrationer. ACTA-avtalet röstades ned av EU-parlamentet med bred majoritet den 4 juli 2012.

USA upplevde liknande protester mot de bägge lagförslagen SOPA (Stop Online Piracy Act) och PIPA (Preventing Real Online Threats to Economic Creativity and Theft of Intellectual Property Act) som skrinlades i januari 2012. SOPA behandlades i representanthuset och rörde möjligheterna att driva rättsliga processer mot internettjänster och digitala mellanhänder utanför USA:s gränser. Värt att notera är att det innehöll en bredare definition av mellanhänder än många liknande förslag i andra länder; utöver internetleverantörer räknades även bland annat annonsörer in. PIPA behandlades av senaten och syftade till att blockera eller begränsa tillgången till webbsidor med olaglig verksamhet.

Den amerikanska staten var tidigt ut med reglering kring digitalt innehåll: 1997 införde Clinton-administrationen ”Digital Millennium Copyright Act”, vilken gav mellanhänder som teleoperatörer ansvarsfrihet för abonnenternas intrång, samtidigt som den gav rättighetsägare möjlighet att driva civilrättsliga processer mot intrång på internet. Liknande regler infördes senare även i Europa. Till skillnad från dessa kräver den amerikanska lagen dock att telekombolaget har en policy eller mekanism för att hantera överträdelser. Motsvarande krav finns inte i Europa.

Vad krävs för att den digitala marknaden för böcker ska kunna fungera?

Pia Janné Nyberg

Digitala böcker på internet

Den svenska e-boksutgivningen är under snabb utveckling. Antalet titlar ökar och tillgången till digitala böcker förbättras stadigt. Det finns en flora av webbplatser på internet där böcker finns att tillgå, till exempel www.bokia.se, www.bokus.com, www.adlibris.com, www.cdon.com och www.storytel.se. Det går att låna e-böcker och digitala ljudböcker avgiftsfritt från biblioteken. De lagliga alternativen på marknaden är enkla att använda och har försetts med betalssystem som är säkra. Det finns också webbsidor med böcker vars upphovsrätt gått ut.⁸

Ändå står det idag klart att det finns en mängd piratkopierade böcker på internet. I stort sett alla kommersiellt tillgängliga ljudböcker finns illegalt publicerade på olika fildelningssajter till exempel The Pirate Bay. Vi vet nu, efter Rättighetsalliansens senaste undersökning (se sidan 21), att det också finns en mängd e-böcker att tillgå illegalt på internet från olika illegala fildelningstjänster. Säkerligen återstår mycket att göra, men bokbranschen är på god väg i utvecklandet av legala digitala tjänster och det är felaktigt att hävda att man måste piratkopiera böcker för att få tag i dem.

Det finns releasegrupper som tävlar sinsemellan om att ladda upp böcker som sedan hamnar på olika fildelningstjänster. Ibland framförs att avsikten inte varit att sprida dem utanför den så kallade Scenen, men det har ingen relevans eftersom de faktiskt sprids. Skadan blir stor för rättighetshavarna när verken laddas upp olagligt på internet. Det räcker att en person någonstans i världen laddar upp ett verk, vilket tekniskt inte är svårt, för att detta snabbt ska spridas till en mängd olika illegala fildelningstjänster. Både den som laddar upp boken och gör den tillgänglig på internet och den som laddar ned boken begår upphovsrättsintrång.

Vilka lagar är det som gäller på internet?

De lagar som reglerar verksamhet på internet är desamma som i övriga samhället. Lagar som kan komma i fråga vid piratkopiering och spridning av böcker på internet är upphovsrättslagen och andra lagar som tillämpas även i andra fall utanför internet, såsom allmänna straffrättsliga bestämmelser i brottsbalken och allmänna regler i skadeståndslagen. Det finns också regler som utformats särskilt för internet, som e-handelslagen och BBS-lagen.⁹ Lagarna har kommit till vid olika tidpunkter och är inte alldeles enkla att tolka tillsammans.¹⁰ Det finns inget samlat regelverk som tar upp ansvaret för upphovsrättsintrång på internet.

8 Se t.ex. http://www.gutenberg.org/wiki/Main_Page

9 Lagen (1998:112) om ansvar för elektroniska anslagstavlor.

10 För en bra genomgång, se Hans Nicander, *Upphovsrätten och medverkansansvaret i en digital miljö*, SvJT 2012 s. 258 ff.

Upphovsrätten och tekniken idag

I Sverige har vi haft regler för upphovsrättsskydd sedan 1810 då upphovsrätten reglerades som en del av tryckfrihetsregleringen. Det upphovsrättsliga skyddet gällde i början i all evighet. Skyddstidens längd har därefter varierat. Den inskränktes först till 20 år men blev därefter förlängd. År 1960 gällde skyddet intill 50 år efter upphovsmannens död, vilket också är den internationella minimitiden enligt Bernkonventionen¹¹ som reglerar upphovsrätten internationellt. Då EU:s skyddstidsdirektiv implementerades i svensk rätt den 1 januari 1996 förlängdes skyddstiden till att gälla i 70 år för alla verk efter upphovsmannens död. Skyddstiderna harmoniserades med direktivet inom hela EU.

Ibland höjs röster för att korta skyddstiden. Det är dock viktigt att komma ihåg att upphovsrätt är en immateriell rättighet och en egendom som vilken annan egendom som helst. Det räcker att läsa årsredovisningen för ett företag för att förstå vilket värde immateriella rättigheter har. De har ett stort värde även för enskilda, både emotionellt (vem tycker om att bli kopierad mot sin vilja?) och ekonomiskt. Det är en egendom som upphovsmannen ska kunna bestämma över och i bästa fall leva på under sin livstid och kunna ge vidare i arv. Det finns ingen anledning att särbehandla immateriella rättigheter jämfört med annan egendom. Inte heller att differentiera det upphovsrättsliga skyddet så att vissa upphovsmän eller vissa verk ska ges ett kortare eller längre skydd.

Det är upp till alla och en var att hålla reda på vem som har upphovsrätten till ett verk. Upphovsrätt är en mänsklig rättighet.¹² Det är däremot ingen mänsklig rättighet att kopiera någon annans verk.

Den svenska upphovsrättslagstiftningen har påverkats av ett flertal EU-direktiv – datorprogramdirektivet, uthyrnings- och utlåningsdirektivet, satellit- och kabeldirektivet, skyddstidsdirektivet, databasdirektivet, Infosoc-direktivet, direktivet om vidareförsäljningsersättning av konstverk, Ipred¹³-direktivet om civilrättsliga sanktioner – och nu senast direktivet om ändring av direktivet om skyddstiden för upphovsrätt och vissa närstående rättigheter som föreslår att skyddstiden för ljudupptagningar förlängs till 70 år¹⁴) samt direktivet om anonyma verk¹⁵ som ska implementeras i svensk lag senast den 29 oktober 2014.

Möjligheterna att utnyttja upphovsrättsligt skyddade verk har ökat kraftigt med den digitala utvecklingen, som gjort det möjligt att kopiera och överföra verk snabbt till obefintlig kostnad mellan personer och länder. Ett enda verk som görs tillgängligt på internet kan få en enorm spridning.

11 Bernkonventionen är en internationell överenskommelse om upphovsrätt. Konventionen administreras av FN-organet Världspanorganisationen för den intellektuella äganderätten, WIPO.

12 Se FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna, artikel 27: ”Var och en har rätt till skydd för de ideella och materiella intressen som härrör från vetenskapliga, litterära och konstnärliga verk till vilka han eller hon är upphovsman.”

13 Ipred är akronym för Intellectual Property Rights Enforcement Directive.

14 Se förslag till lagändringar med anledning av direktivet i Ds 2012:44, Förlängd skyddstid för musik.

15 Europaparlamentets och rådets direktiv 2012/28/EU av den 25 oktober 2012 om viss tillåten användning av anonyma verk.

Upphovsrättslagstiftningen inom EU och Sverige har behövt anpassas till digitaliseringens möjligheter. Internationellt har nya fördrag arbetats fram inom Världsoorganisationen för den intellektuella äganderätten, WIPO, och EU. År 1996 antogs WIPO-fördraget om upphovsrätt (WIPO Copyright Treaty, WCT) och fördraget om framföranden och fonogram (WIPO Performances and Phonograms Treaty, WPPT). Inom EU antogs direktiv 2001/29/EG om harmonisering av vissa aspekter av upphovsrätt och närstående rättigheter i informationssamhället, det så kallade Infosoc-direktivet som bygger på de två WIPO-fördragen.

Infosoc-direktivet¹⁶ utgår från en hög skydds nivå eftersom upphovsrätten anses ha en avgörande betydelse för det intellektuella skapandet. Flera förändringar som syftade till att värna upphovsrätten i den digitala miljön genomfördes i och med direktivets införande i svensk upphovsrättslag. Det infördes en uttrycklig ensamrätt för upphovsmän att överföra sina verk till allmänheten, och rätten att framställa kopior för eget bruk begränsades något. Det infördes en uttrycklig bestämmelse om att kopior av verk som lagts ut på internet utan upphovsmannens tillstånd inte får kopieras för privat bruk. Böcker, både analoga och digitala, får inte kopieras för privat bruk i sin helhet utan endast i begränsade delar eller om de är av begränsat omfång. Det infördes nya bestämmelser om skydd för tekniska åtgärder, som innebär att digitala eller analoga spärrar eller andra tekniska åtgärder som hindrar eller begränsar framställning av exemplar eller tillgängliggörande för allmänheten av upphovsrättsligt skyddade verk, inte får kringgå.

De förändringar som infördes då Infosoc-direktivet implementerades gjordes för att upphovsmännen skulle få en skälig ersättning då deras verk utnyttjas. En del menar visserligen att det borde vara lagligt att för privat bruk kopiera illegalt publicerade verk från nätet. Med det resonemanget skulle det dock inte längre finnas någon marknad för verket. Varken förlag eller författare skulle få betalt för sina investeringar då antalet potentiella köpare skulle minska kraftigt. Som skäl för införandet angav regeringen att ”det krävs en tydlig markering från lagstiftarens sida av att det inte är acceptabelt att använda sig av olagligt material” och ”att lagstiftningen är tydlig och konsekvent i denna grundläggande fråga är viktigt för att stimulera och ge sunda förutsättningar för utvecklingen av lagliga alternativ”. Att återinföra inskränkningen i lagen är alltså inte realistiskt, och man bör heller inte ge allmänheten intrycket av att så kommer att ske.

16 Infosoc-direktivet är implementerat i svensk rätt genom prop. 2004/05:110 *Upphovsrätten i samhället – genomförande av direktiv 2001/29/EG*, m.m. Direktivet skulle ha implementerats av medlemsstaterna senast den 21 december 2002. Sverige stämde inför EG-domstolen, som den 18 november 2004 fastställde att Sverige underlåtit att uppfylla sina skyldigheter enligt direktivet. Regeringen överlämnade propositionen *Upphovsrätten i samhället* till riksdagen den 10 mars 2005.

”Upphovsrätten har visat sig fungera genom alla teknikskiften”¹⁷

Efter en viss anpassning till ny teknik har upphovsrätten visat sig fungera bra i den digitala miljön. Då upphovsrättslagen tillämpas av domstol ska domstolen göra en helhetsbedömning av effekten av det upphovsrättsliga förfogandet (det vill säga effekten av att ett verk använts med beaktande av om det använts på ett sätt som upphovsmannen har ensamrätt till enligt upphovsrättslagen). Effekten är det viktiga, inte tekniken.¹⁸ Grunden för upphovsrätten, att upphovsmannen ensam ska ha rätt att bestämma över sitt verk, är densamma oavsett teknik. Rättighetshavarna har däremot svårt att hinna med att ställa dem som kränker deras rättigheter till svars, vilket betyder att det behövs nya lösningar för att tillvarata sin rätt på internet, såsom till exempel mellanhandsansvar för internetoperatörer.

I Sverige och Norden har vi sedan sextiotalet en möjlighet att licensiera rättigheter genom kollektiv avtalslicensiering. Det är en licensieringsform som innebär att det är enklare att licensiera skyddade verk i vissa fall, då en organisation som företräder rättighetshavarna för en viss typ av verk och användning kan ingå avtal om användning som får verkan även för rättighetshavare som inte är medlemmar i organisationen. Kollektiv avtalslicensiering har visat sig fungera bra vid masslicensiering av rättigheter. Regeringen har föreslagit att området för licensieringen ska utökas.¹⁹ Det finns inget som hindrar att parterna på marknaden, användare och rättighetshavare, i framtiden kommer överens om licensiering av verk på nätet.

Att genomföra sin rätt på nätet – Ipred-lagen

Under lång tid fanns det inte någon möjlighet att göra sin upphovsrätt gällande civilrättsligt på internet. En upphovsman som upptäckt sitt verk på en illegal fildelningsplats var hänvisad till att göra en polisanmälan. Civilrättsligt fanns det ingen möjlighet att ta reda på vem som hade ett visst IP-nummer, från vilket det begicks upphovsrättsintrång, förrän efter det att Sverige implementerat Ipred-direktivet.²⁰ Upphovsmän och rättighetshavare som blivit utsatta för upphovsrättsintrång på internet kan nu inleda ett Ipred-ärende, en ansökan om informationsföreläggande, vid domstol. Om rättighetsinnehavaren där kan visa att intrång på sannolika skäl skett i hans eller hennes rättigheter, kan domstolen besluta om ett informationsföreläggande. Ett informationsföreläggande innebär att internetleverantören åläggs att lämna ut identiteten på den person som innehar den IP-adress varifrån intrånget har begåtts.

17 Jan Rosén, *Upphovsrätten – viktigare än någonsin*, Rapport från Svenska Förläggareföreningen 2013, s. 44. Rapporten finns tillgänglig på <http://www.forlaggare.se/upphovsratten-viktigare-an-nagonsin>.

18 Prop. 2004/05:110 s. 74.

19 Prop. 2012/13:141 *Förbättrade möjligheter till licensiering av upphovsrätt*.

20 Direktivet skulle ha varit implementerat senast den 29 april 2006 men regeringen överlämnade propositionen till riksdagen den 4 december 2008 efter att återigen ha blivit fälld av EU-domstolen för att inte ha genomfört ett upphovsrättsligt direktiv i tid.

Syftet med Ipred-direktivet är att säkerställa en hög, likvärdig och enhetlig skyddsnivå för immateriella rättigheter på den inre marknaden. Ett IP-nummer är unikt och kan användas för att identifiera en abonnent som är uppkopplad mot internet. För att identifiera ett visst IP-nummer var man tvungen att införa Ipred-lagen, eftersom lagen (2003:389) om elektronisk kommunikation i 6 kap. 20 § föreskriver tystnadsplikt för internetleverantörer (och andra aktörer som tillhandahåller ett elektroniskt kommunikationsnät) för uppgifter om abonnemang. Uppgifterna kunde före förändringen endast lämnas ut till polis och åklagare.

Enligt lagen om elektronisk kommunikation, 6 kap. 22 §, ska uppgift lämnas ut till åklagarmyndighet, polismyndighet eller annan myndighet om det finns misstanke om brott. Före den 1 juli 2012 fanns bara en skyldighet att lämna ut uppgifter då det förelåg misstanke om brott för vilket fängelse är föreskrivet och det enligt myndighetens bedömning kan föranleda annan påföljd än böter. Under lång tid kunde därmed inte heller polisen få ut uppgifter om identiteten på den som begått upphovsrättsintrång på nätet. Med hänsyn till den tekniska utvecklingen och det sätt på vilket brottsligheten på internet har utvecklats, ansåg lagstiftaren att det finns behov av att kunna få ut uppgifter även vad gäller brott som bara har böter i straffskalan, till exempel vid ärekränkingsbrott.²¹

Ipred-lagen var länge inte tillämpbar

Ipred-lagstiftningen trädde i kraft den 1 april 2009. Svenska Förläggareföreningen hjälpte fem ljudboksförlag att driva det första Ipred-ärendet i Sverige.²² Ärendet drog ut på tiden. Motparten, internetleverantören Ephone (Perfect Communication Sweden AB), gjorde invändningar mot att Ipred-lagen skulle kunna användas. Ljudboksförlagen vann i Solna tingsrätt, men förlorade sedan i Svea hovrätt som med minsta möjliga marginal ansåg att ljudboksförlagens bevisning inte räckte för att visa sannolika skäl för upphovsrättsintrång. Två av fyra domare var skiljaktiga och menade att bevisningen räckte. Ljudboksförlagen fick sedan prövningstillstånd i Högsta domstolen i januari 2010.

Den 25 augusti 2010 beslutade domstolen att ansöka om förhandsbesked från EU-domstolen – inte i någon fråga som direkt rörde ärendet utan om hur Ipred-lagen förhåller sig till Datalagringsdirektivet, som ännu inte implementerats i svensk rätt. I EU-domstolens svar av den 19 april 2012 meddelades att Datalagringsdirektivet inte hindrar en tillämpning av Ipred-lagen i Sverige. Därefter återupptog Högsta domstolen målet och den 21 december 2012 meddelade den slutligen ett beslut om informationsföreläggande till ljudboksförlagens fördel. Ephone hann under tiden gå i konkurs. Bolaget gjorde ett par försök att överlämna abonnemangsuppgiften till ljudboksförlagen, först ett avtal över stadsnätet i Mjölby som inte sade någon-

²¹ Se Prop. 2011/12:55 *De brottsbekämpande myndigheternas tillgång till uppgifter om elektronisk kommunikation*.

²² Ombud var advokat Peter Danowsky.

ting om intrångsgörarens identitet och sedan en mängd log-uppgifter lagrade på en cd-skiva. Uppgifterna var oanvändbara. I och med detta prövades i alla fall Ipred-lagen av Högsta domstolen, vars beslut är ett viktigt prejudikat för framtiden.

Under de tre och ett halvt år som gick innan Högsta domstolen meddelade sitt beslut var Ipred-lagen i princip verkningslös, och merparten av de få Ipred-ärenden som anmäldes blev vilandeförklarade. Först efter den 21 december 2012 kunde Ipred-lagen tillämpas. Ett problem återstår dock, och det är att införa en skyldighet för internetoperatörerna att lagra de uppgifter som kan lämnas ut enligt Ipred-lagen. Det finns idag inte någon sådan skyldighet reglerad i lag. Det är helt överlämnat till internetoperatörerna att själva välja hur länge de vill lagra uppgifterna. Dessa får till exempel lagras för fakturering och marknadsföring. Enligt information på Tele2:s hemsida lagrar företaget bara uppgifter som kan lämnas uti ett Ipred-ärende i 14 dagar. Datalagringsdirektivet reglerar endast skyldighet för operatörerna att lagra uppgifter som de är skyldiga (och får) lämna ut till brottsbekämpande myndigheter.

I juli 2009, bara några månader efter att Ipred-lagstiftningen trädde i kraft, tillsatte regeringen en särskild utredning med uppdrag att utvärdera tillämpningen av Ipred-lagstiftningen. Utredningen överlämnade sitt betänkande till regeringen i augusti 2012, innan Högsta domstolens vägledande beslut meddelats.²³ Utredningen analyserade de Ipred-ärenden som kommit in till domstolarna. Det var bara 11 stycken, trots att den beräknade ärendetillströmningen varit 400–800 ärenden om året. I 3 fall hade informationsföreläggandet bifallits. Utredningens slutsats blev att det finns tillräckliga rättssäkerhetsgarantier i lagstiftningen för att upprätthålla en balans mellan den enskildes integritet och skyddet av immateriella rättigheter.

Utredaren belyser att det finns en diskrepans mellan det allmänna rättsmedvetandet hos delar av befolkningen och lagstiftningen, när det gäller tillgängliggörande av upphovsrättsligt material på internet.

Utredningen betonar att för att motverka illegal fildelning behövs en fortsatt utveckling av lagliga tjänster och en aktiv samhällsdebatt för att påverka människors attityder. Man redogör för de 3 fall som lett till informationsföreläggande. I det första hade internetleverantören raderat informationen trots att tingsrätten vid vite hade beslutat om säkerhetsåtgärd. I det andra fick rättighetshavarna endast ut en e-postadress och en uppgift om att kunden fanns utanför EU – rättighetshavarna kunde därmed inte vidta några åtgärder med anledning av informationen. I det tredje ärendet fick rättighetshavaren ut information om identiteten på två möjliga intrångsgörare.²⁴ Utredningen förknippar svårigheterna med att få ut uppgifter från internetleverantörerna med det faktum att det inte finns någon skyldighet att lagra uppgifter. Utredningen kommer trots detta fram till att det inte finns skäl att föreslå införande av en sådan skyldighet i lag. Man motiverar det med att Högsta domstolen ännu inte meddelat sitt beslut i det första Ipred-ärendet, som ljudboks-

²³ SOU 2012:51 *Utvärdering av IPRED-lagstiftningen – Betänkande av Utredningen om utvärdering av vissa lagändringar som gäller skyddet av immateriella rättigheter på Internet.*

²⁴ A.a. s. 29.

förlagen drev.²⁵ Högsta domstolens beslut som alltså meddelades den 21 december 2012 innehöll dock inte något resonemang kring frågan om skyldighet att lagra uppgifter som ska lämnas ut i ett Ipred-ärende.

Ipred-lagen ger som sagt rättighetshavarna en legitim möjlighet att med domstols hjälp kunna fråga efter identiteten på den som på sannolika skäl begår intrång i deras rättigheter. Men det är inte hela svaret på problemet med illegal kopiering på internet. Vad gäller det ärende som ljudboks-förlagen drev fick de inte heller ut någon uppgift från internetoperatören. Det kan ifrågasättas om alla operatörer har kunskap kring vad det är för uppgifter som ska lagras och som ska lämnas ut i ett Ipred-ärende. En skyldighet i lag att lagra uppgifter som ska lämnas ut i ett Ipred-ärende bör införas.

Post- och telestyrelsen (PTS)

Post- och telestyrelsen, PTS, är en central förvaltningsmyndighet och sektors- och tillsynsmyndighet inom områdena elektroniska kommunikationer och post. Myndigheten har bland annat till uppgift att meddela tillstånd och utöva tillsyn över operatörerna på marknaderna för elektroniska kommunikationer och post, och följa och främja utvecklingen inom dessa områden.

PTS lyder under Näringsdepartementet. En av PTS uppgifter är att främja tillgången till säker elektronisk kommunikation och PTS kan enligt Lagen (2003:38) om elektronisk kommunikation utfärda bindande föreskrifter och allmänna råd som ger uppfattning om PTS inställning i någon fråga. Myndigheten har beslutat om föreskrifter och allmänna råd kring hur operatörer ska skydda trafikuppgifter som lagrats för brottsbekämpande ändamål, vilka trädde i kraft den 1 december 2012. Syftet är att de uppgifter som operatörerna lagrar ska hanteras säkert och vara skyddade. Lagen om elektronisk kommunikation är dock inte tillämplig på själva innehållet som överförs i elektroniska kommunikationsnät.

PTS ska arbeta för att det av riksdagen fastlagda målet, att Sverige ska vara bäst i världen på att använda digitaliseringens möjligheter, ska nås²⁶ och har enligt regeringens strategi för it-politiken, ”It i människans tjänst – en digital agenda för Sverige”²⁷, inom sitt ansvarsområde digitalt innanförskap, nätsäkerhet, internets robusthet och förvaltning. Den digitala agendan har en tydlig utgångspunkt i it-användarens perspektiv.

Enligt ”Den digitala agendan för Sverige” är det regeringens uppfattning att det är viktigt att stimulera och främja skapande verksamhet, och avsikten är att upphovsrätten ska värnas samtidigt som förutsättningarna för dem som vill få tillgång till kreativt innehåll bör förbättras.²⁸ Uppgiften att nå det målet ligger dock inte

25 A.a. s. 38.

26 Regleringsbrev för budgetåret 2013 avseende Post- och telestyrelsen inom utgiftsområde 22 Kommunikationer.

27 Dnr N2011/342/ITP.

28 A.a. sid 55.

under PTS. Regeringen borde vidga perspektivet från det ensidiga användarperspektivet och ge PTS i uppdrag att verka för att internet utvecklas på ett även för tjänstelevererande företag gynnsamt sätt. Detta eftersom någon statlig myndighet borde ges ett helhetsansvar för internet.

En skyldighet i lag att lagra uppgifter som ska lämnas ut i ett Ipred-ärende bör införas. PTS borde utfärda föreskrifter och allmänna råd kring vilka uppgifter operatörerna ska lämna ut i ett Ipred-ärende och hur de ska lagra dessa uppgifter.

Vems integritet är det som kränks?

Piraterna har varit framgångsrika i sin opinionsbildning när det gäller att hävda att fildelare har ett stort behov av att skydda sin integritet när de fildelar upphovsrättsskyddat material. Detta har resulterat i att lagar implementerats för sent och att politiker inte vågat stå upp för upphovsrätten. Fildelarnas integritet har stått emot rättighetshavarnas behov av skydd för sina rättigheter. Om vi tittar på nätet idag så står det klart att rättighetshavarnas rättigheter kränks i hög grad. Fildelarnas integritet är säkerställd genom Datakommunikationsdirektivet²⁹ som implementerats i svensk lag.

Datakommunikationsdirektivet syftar bland annat till att harmonisera bestämmelserna om rätten till integritet vid behandling av personuppgifter vid elektronisk kommunikation.

Ipred-lagen säkerställer fildelarnas intresse av en balanserad prövning mot rättighetshavarnas intresse av att få stopp på upphovsrättsintrången. Rättighetshavarnas intressen av att få skydd för sin egendom, upphovsrätten, kränks dock fortfarande. De kränks då deras böcker finns uppladdade för var och en att ladda ned från olagliga fildelningstjänster. Ipred-lagen föreskriver att domstolen ska ta hänsyn till behovet av skydd för integriteten och pröva om man behöver förelägga en internetoperatör att lämna ut information eller om en mindre ingripande åtgärd räcker. Frågan har mest kommit att handla om skydd för integriteten hos internetanvändare och fildelare snarare än behovet av skydd för upphovsmännens rättigheter.

Upphovsrättsintrång – ett allvarligt brott

Upphovsrättsintrång är ett brott som kan beivras genom att rättighetshavaren gör en polisanmälan om intrång. Regeringen uppdrog i mars 2005 till Rikspolisstyrelsen, Åklagarmyndigheten och Ekobrottsmyndigheten att göra en översyn av brottsbekämpningen med avseende på immaterialrättsliga brott. Översynen resulterade i att Rikspolisstyrelsen och Åklagarmyndigheten fick i uppdrag att öka kvaliteten och effektiviteten i bekämpningen av immaterialrättsliga brott. Polis

²⁹ Europaparlamentets och rådets direktiv 2002/58/EG av den 12 juli 2002 om behandling av personuppgifter och integritetsskydd inom sektorn för elektronisk kommunikation.

och åklagare har satsat resurser för att kunna utreda de ofta komplicerade brotten. Enligt Rikspolisstyrelsens senaste tillsynsrapport³⁰ anmäls förhållandevis få brott till polisen. Både antalet anmälda och uppklarade brott ökar dock i antal. I tillsynsrapporten lämnas en rekommendation om att bilda en större nationell enhet vid en polismyndighet för att samla den immaterialrättsliga verksamheten och öka utredningskapaciteten.

Den som laddar upp verk utan tillstånd på internet begår upphovsrättsintrång. Svea hovrätt dömde dem som grundade fildelningstjänsten The Pirate Bay till 10, 8 respektive 4 månaders fängelse som straff för medverkan till upphovsrättsintrång.³¹ Pirate Bay- domen står fast efter att Högsta domstolen inte meddelat prövningstillstånd och har därmed i viss mån blivit vägledande. Hovrätten skriver att ”upphovsrättsintrång genom illegal fildelning är ett samhällsproblem” och att ”det står klart att den olagliga fildelningen snabbt antagit proportioner som gör att de allmänpreventiva hänsynen måste tillmätas stor vikt i rättstillämpningen”. När det gäller just denna form av upphovsrättsintrång finns det, enligt hovrättens mening, därför alldeles särskilda skäl att hänföra brottet till sådan art att påföljden normalt ska bestämmas till fängelse.”³²

Det finns idag flera domar där domstolar dömt till straff för internetrelaterade upphovsrättsintrång. Svea hovrätt dömde till exempel år 2012³³ en tilltalad till villkorlig dom och böter för medhjälp till brott mot upphovsrättslagen för att ha tillgängliggjort ljudupptagningar med uppsåt eller åtminstone av grov oaktsamhet. Han hade anordnat och drivit en fildelningstjänst, en så kallad Direct Connect-hubb som var öppet sökbar på internet. Vem som helst kunde ansluta sig till hubben som hade cirka 850 användare. Tre av användarna gjorde minst 12 500 verk tillgängliga och det var tillgängliggörandet som den tilltalade dömdes för. Enligt domstolen är det från straffvärdesynpunkt lika allvarligt att göra sig skyldig till medhjälp till upphovsrättsintrång som att dömas som gärningsman.

Riksåklagaren överklagade den 8 maj 2013 en dom om fildelning till Högsta domstolen och yrkade på strängare straff. Fildelaren hade framställt exemplar av 60 filmverk och överfört 57 av dem till allmänheten för vilket han dömdes till 160 dagsböter. Riksåklagaren vill att Högsta domstolen ska uttala sig om vilken påföljd som ska väljas för brott som begås vanemässigt.

Samhällsansvar

Medvetenheten om vad det innebär att begå upphovsrättsintrång på internet måste öka. Det är ett rättssamhälles ansvar att se till att alla förstår vad upphovsrättsintrång är och att det är ett brott som domstolarna ser allvarligt på. Av dagens debatt kan allmänheten felaktigt få intrycket av att det är fel på de upphovsrättsliga

30 Tillsynsrapport 2013:2 *Polismyndigheternas handläggning av ärenden om immaterialrättsliga brott*.

31 Se Svea hovrätts deldom av den 26 november 2010 i mål B 4041-09 (Pirate Bay).

32 A.a. s. 47.

33 Svea hovrätt, dom den 27 april 2012, B 7972-11.

lagarna, att dessa inte hänger med tekniken och att de kommer att ändras. Det är allas vårt ansvar att se till att den information om upphovsrätten som ges till allmänheten är riktig. Intrång har alltid begåtts och kommer att begås. Det är inte möjligt att kontrollera all illegal kopiering, men man kan försöka begränsa den så gott det går och åtgärda åtminstone de mest uppenbara fallen av upphovsrättsintrång.

Flera utredningar har dragit slutsatsen att man vid sidan av arbetet med de legala möjligheterna måste utbilda allmänheten. Politiker får inte vara rädda för att försvara upphovsrätten. Det måste gå att tala om hur en digital marknad på internet borde fungera och hur de uppenbart kriminella elementen, såsom de illegala fildelningstjänsterna, ska rensas bort. Den så kallade Renforsutredningen, *Musik och film på internet – hot eller möjlighet*, Ds 2007:29, föreslog att en referensgrupp skulle tillsättas med representanter för upphovsmän, utövande konstnärer, producenter och användare, eftersom kunskapen om vad upphovsrätten innebär och vilka funktioner den fyller behöver förbättras. Renforsutredningen var medveten om att en långsiktigt trygg och säker rättslig miljö krävs för att investera i nya affärsmodeller. Även Ipred-utredningen³⁴ kom fram till att allmänheten behöver utbildas.

Medborgarnas kunskap om vikten av en stark upphovsrätt och vad det innebär att begå upphovsrättsintrång måste öka. Regeringen tog genom Näringsdepartementet i november 2011 initiativ³⁵ till att tilldela Patent- och registreringsverket, PRV, och Verket för innovationssystem, Vinnova, 20 miljoner kronor för att stärka företagens medvetenhet om hur de kan skydda och hantera sina immateriella tillgångar på ett mer affärsstrategiskt sätt. Ett liknande initiativ för att öka medvetenheten hos människor i allmänhet skulle kunna vara ett sådant sätt.

Vilket ansvar har operatörerna?

Operatörerna ger internet levererar internetjänster som mellanhand i relationen mellan dem som levererar tjänster och dem som använder dessa. Det krävs en anmälan till PTS för att få bedriva operatörsverksamhet. Verksamheten ska sedan bedrivas i enlighet med Lagen om elektronisk kommunikation. Kraven på internetoperatörernas verksamhet borde utökas.

Operatörerna underlåter att informera sina kunder, det vill säga internetanvändarna, om upphovsrättsintrång och vad kunderna riskerar om de gör intrång i andras rättigheter. Detta skulle kunna göras exempelvis i samband med att avtal mellan operatör och kund skrivs. Tvärtom kan man idag till exempel läsa följande på internetoperatören Bahnhofs hemsida: ”Vi skyddar din IP-adress tillsammans med vår samarbetspartner genom att byta ut den mot en av våra anonyma IP-adresser.” Internetanvändarna förleds att tro att deras egen integritet är det enda som är viktigt att skydda. Författare och andra kreatörer vill kunna försörja sig på

³⁴ Se s. 34.

³⁵ Pressmeddelande finns på <http://www.regeringen.se/sb/d/15363/a/181511>.

sitt skapande. Genom illegal publicering försvåras detta.

Eftersom IP-numren är sekretessbelagda genom lagen om elektronisk kommunikation är det uppenbart att informationen avser att ”hjälpa” kunderna att undgå att deras identitet kan lämnas ut i ett Ipred-ärende eller till brottsökande myndigheter vid misstanke om brott. Polisen kan givetvis komma runt anonymiserings-tjänsterna om det skulle behövas. Det tar bara lite längre tid att utreda brotten.

Det händer också att användare inte vet om de begår brott eller inte, eller att webbplatsen de besöker är olaglig. Detta är streamingtjänsten Swefilmer ett exempel på. Det är helt klart att själva tjänsten är olaglig – tillgängliggörande av upphovsrättsligt skyddade filmer utan tillstånd är ett upphovsrättsbrott – men det är inte helt klart om användarna som streamar filmerna begår upphovsrättsintrång eller inte. EU-domstolen kommer förhoppningsvis med ett klargörande i den frågan senare i år.³⁶

Ett mellanhandsansvar har vuxit fram genom Pirate Bay-domen och domen mot Black Internet och Portlane (som beskrivs på sidan 41), men ansvaret borde göras tydligare.

Medverkan till upphovsrättsintrång

Enligt 53 § upphovsrättslagen döms den som beträffande ett verk vidtar åtgärder som innebär intrång i upphovsrätten – uppsåtligen eller av grov oaktsamhet – till böter eller fängelse i högst två år. Medverkan till upphovsrättsintrång är straffbelagd enligt brottsbalken 23 kap. 4 § 1 st. Den som medverkat till upphovsrättsintrång genom anstiftan eller medhjälp kan dömas till ansvar, även i det fall ingen kan dömas som gärningsman.

I Pirate Bay-domen från Svea hovrätt prövade domstolen frågan om straffansvar för medverkan till brott mot upphovsrättslagen. Domen har blivit vägledande sedan Högsta domstolen beslutade att inte meddela prövningstillstånd i målet.³⁷

Hovrätten kom efter en prövning av var och en av grundarnas del i fildelnings-tjänsten fram till att tjänsten hade främjat upphovsrättsintrång och grundarna dömdes till 10, 8 respektive 4 månaders fängelsestraff för medhjälp till brott mot upphovsrättslagen. Enligt upphovsrättsexperten Johan Axhamn betyder domen att alla tillhandahållare av tjänster via internet i praktiken åläggs en skyldighet att reagera på konkreta påståenden om intrång, vilket bland annat kan vara en effektiv metod för att minska mängden upphovsrättsintrång på nätet, eftersom mellanhänderna kan behöva vidta förebyggande åtgärder för att säkerställa att deras kunder inte begår upphovsrättsintrång.³⁸

³⁶ Högsta domstolen i Österrike har bett EU-domstolen om förhandsbesked i frågan, mål C 314/12, UPC Telekabel Wien GmbH.

³⁷ Högsta domstolen meddelade i februari 2012 att den inte meddelar prövningstillstånd i målet varmed domen från Svea hovrätt vunnit laga kraft.

³⁸ Se Johan Axhamn, *Något om ansvar för medhjälp till upphovsrättsintrång*, NIR 2012 s. 42.

Europeiska domstolen för mänskliga rättigheter meddelade den 13 mars 2013 i ett enhälligt beslut att Pirate Bay-grundarna Fredrik Neijls och Peter Sunde Kolmi-soppis överklagan av domen från Svea Hovrätt inte ska tas upp till prövning.³⁹ Grundarna menade att Svea hovrätts dom, där de dömdes till fängelse och skadestånd om 46 miljoner kronor, strider mot Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna, och att deras rätt till yttrandefrihet enligt artikel 10 hade kränkts. Europadomstolen skriver i sitt beslut att fildelning – eller att tillåta andra att dela filer på internet, även upphovsrättsskyddade – visserligen skyddas av artikel 10 som stadgar ett skydd för frihet att ta emot och sprida uppgifter. Europadomstolen menar dock att svensk domstol gjort en riktig avvägning av denna frihet mot vikten av ett upphovsrättsligt skydd, som är en mänsklig rättighet.

Efter Pirate Bay-domen har Rättighetsalliansen märkt att internetoperatörer är mer benägna att ta bort uppkopplingen till olagliga fildelningstjänster. Illegala tjänster har stängts ned, slutat frivilligt eller flyttat från Sverige. Rättighetsalliansen ser en tydlig tendens till att de illegala tjänsterna flyttar från halvseriösa till helt oseriösa internetleverantörer.

Operatörerna kan med anledning av Pirate Bay-domen redan idag vara skyldiga att vid en konkret upplysning om ett upphovsrättsintrång agera genom att sända ett brev, ett så kallat notice and take down-krav, till den vars IP-adress intrånget begåtts ifrån, eller i vissa fall tvingas stänga av internetuppkopplingen. Eftersom Pirate Bay-domen uttalar vad mellanhänder har för ansvar borde en statlig utredning klargöra vilket ansvar operatörerna faktiskt har.

E-handelsdirektivet

E-handelsdirektivet⁴⁰ är implementerat i Sverige genom e-handelslagen⁴¹ och syftar till att underlätta elektronisk handel och tjänster som utförs via internet (informationssamhällets tjänster). Både företag och invånare ska ha rättssäkerhet på internet. Enligt lagen ska tjänsteleverantörer som fungerar som mellanhänder, det vill säga sådana som bara överför eller lagrar information som lämnats av andra och som bedriver viss verksamhet av rent teknisk karaktär, under vissa förutsättningar få ansvarsfrihet beträffande innehållet i den information som de överför eller lagrar. I e-handelsdirektivet finns möjligheter att balansera ansvarsfriheten för internetleverantörerna, men dessa har inte överförts i svensk lagstiftning ännu.⁴²

EU-kommissionen har tagit initiativ till att se över e-handelsdirektivet och detta förmodas resultera i en rapport före sommaren. Kommissionen har meddelat att det är dags för ett system med ”notice and action procedures” för mellan-

39 Beslutet finns på Europadomstolens webbplats: <http://www.echr.coe.int/echr/>

40 Europaparlamentets och rådets direktiv 2000/31/EG av den 8 juni 2000 om vissa rättsliga aspekter på informationssamhällets tjänster, särskilt elektronisk handel, på den inre marknaden.

41 Lag (2002:562) om elektronisk handel och andra informationssamhällets tjänster.

42 Se Johan Axhamn, *Mellanhandsansvar på internet – En rapport kring internetleverantörers roll och ansvar* (Netopia, 2010), s. 9. Rapporten finns tillgänglig på <http://www.netopia.se>.

händer.⁴³ Ett sådant förfarande ska börja då någon upplyser en internetleverantör om att det finns illegalt innehåll på internet och sluta då internetleverantören agerat med anledning av upplysningen. Innehållet kan vara rasistiskt, det kan vara barnpornografi, spam eller annat oönskat material. Förhoppningen är att det också ska avse material som innebär upphovsrättsintrång.

Blockering vid vite

Svea hovrätt ålade internetleverantörerna Black Internet och Portlane att vid vite sluta tillhandahålla internetuppkoppling för tjänster som används för att begå upphovsrättsintrång. Svea hovrätt meddelade den 21 maj 2010 interimistiska vitesförbud mot Black Internet AB och Portlane AB som innebar att de⁴⁴ förelades vid vite ett förbud mot att medverka till upphovsrättsintrång genom att tillhandahålla Internetuppkoppling till The Pirate Bay och trackrar som används vid fildelning. Beslut togs också beträffande Fredrik Neij och Gottfrid Svartholm Warg innebärande förbud mot att medverka till upphovsrättsintrång genom att delta i driften av fildelningstjänsten The Pirate Bay. Beslutet från domstolen visar att möjligheten att vid vite tvinga internetoperatörer att stänga av internetuppkoppling alltså finns idag.⁴⁵

Mellanhänders ansvar på andra områden och självsanering

I rapporten *Mellanhandsansvar på internet – En rapport kring internetleverantörers roll och ansvar* jämförs det ansvar som åläggs mellanhänder på internet med andra områden i samhället där mellanhandsansvar redan finns tydligt reglerat i lag. Anledningen till att mellanhänder ges ansvar är att de har en nyckelroll och möjligheter att effektivt genomdriva förändringar. Mellanhandsansvar finns reglerat till exempel för banker för att förhindra penningtvätt.

Det finns också flera rättsområden där det inrättats system för egenåtgärder och självsanering. Inom marknadsföringsområdet finns normer och etiska regler för marknadsföring liksom nämnder och organ för övervakning. På telekomområdet finns Etiska Rådet för betalteletjänster som enligt sina stadgar har till uppgift att upprätta och vidmakthålla etiska regler för innehållet i betalteletjänster och deras marknadsföring samt att pröva ärenden som gäller innehåll och marknadsföring av sådan information. På pressens område finns sedan 1916 Pressens Opinionsnämnd och Pressombudsmannen liksom pressetiska regler.

43 Se information från EU-kommissionen på http://ec.europa.eu/internal_market/e-commerce/notice-and-action/index_en.htm.

44 Svea hovrätt, mål nr Ö 7131-09, Ö 8773-09 och Ö 10146-09.

45 Åklagare ansökte vid Stockholms tingsrätt om förverkande av domännamn knutna till The Pirate Bay. Tingsrätten har ännu inte tagit ställning i frågan om förverkandet.

En slutsats i rapporten *Mellanhandsansvar på internet – En rapport kring internetleverantörers roll och ansvar* är att det finns ett behov av att lagstiftaren utreder frågan om självsanering i branschen. Eftersom en självsanering kan leda till begränsning av yttrandefriheten, så kallade chilling effects, krävs att en statlig utredning klargör ansvaret.

Branschsamtal

Försök att få operatörerna att frivilligt samarbeta för att stävja upphovsrättsbrott på internet har inte lett någonstans. Idag förs inte några samtal över huvud taget mellan parterna, det vill säga företrädare för användare, rättighetshavare och internetoperatörer. Sådana samtal är viktiga. Renforsutredningen föreslog 2007 att det skulle införas en skyldighet för internetleverantörer att medverka till att intrång i upphovsrätten upphör. Enligt förslaget skulle rättighetshavare kunna begära vid domstol att internetleverantören vid vite ska föreläggas att vidta åtgärder för att intrången ska upphöra. Regeringen samlade därpå sommaren 2008 företrädare för upphovsmän, producenter, distributörer av böcker, film och dataspel, konsumentföreträdare, leverantörer av internettjänster och telekomföretag till branschsamtal om den illegala fildelningen. Dessa syftade till att få till stånd frivilliga överenskommelser mellan de berörda branscherna för att minska upphovsrättsintrången på internet. Samtalen ebade dock ut inför valet hösten 2010 efter motstånd från telekomföretagen, som vägrade gå med på åtgärder för att begränsa den illegala fildelningen med hänvisning bland annat till frågor om integritet, yttrandefrihet och portokostnader. Renforsutredningens förslag är utmärkta och behöver tas upp till diskussion igen. Likaså behöver branschsamtalen återupptas. För att de ska leda någonstans behövs ett tydligt incitament för telekomföretagen att samarbeta, såsom hot om lagstiftning.

Sammanfattningsvis krävs följande för att vi ska få en bättre fungerande digital marknad på internet:

- lagstiftarens stöd för att öka medvetenheten hos medborgarna för vad upphovsrättsintrång är för något, vad det kan innebära att begå upphovsrättsintrång och hur det kan undvikas,
- en genom lag införd skyldighet för internetoperatörer att lagra uppgifter som ska lämnas ut i ett Ipred-ärende,
- en statlig utredning som klargör vad internetoperatörerna har för ansvar för att stävja upphovsrättsintrång på internet och hur deras ansvar kan göras tydligare,
- ett uppdrag för PTS som inkluderar att följa att upphovsmännens rättigheter upprätthålls på internet,
- ett uppdrag för PTS att lämna föreskrifter och allmänna råd till internetoperatörerna kring hur uppgifter ska lagras för att lämnas ut i ett Ipred-ärende.

Svenska Förläggare AB
Drottninggatan 97
113 60 Stockholm
tel 08-736 19 40
www.forlaggare.se
